

The Journal of Academic Social Science Studies

International Journal of Social Science

Volume 5 Issue 2, p. 15-41, April 2012

DİVANÜ LUGATİ'T TÜRK'TE AŞK VE CİNSELLİK ÜZERİNE

ON THE LOVE and SEXUALITY IN DİVANÜ LUGATİ'T TÜRK

Adem AYDEMİR

Milli Eğitim Bakanlığı, Balıkesir Merkez Ticaret Meslek Lisesi Tarih Öğretmeni

Abstract

Divanü Lugati't Türk, which is a cultural treasure of Turkish, show wideness and prosperity of Turkish vocabulary in the eleventh century and also puts forward interesting recordings about people and community life, materialistic and moral culture in that century. From this point of view, Divanü Lugati't Türk, which was, approximately, written a thousand years ago, is, as a great many researchers agreed, one of the first historical and cultural reference books rather than being the first Turkish dictionary. The life style and understanding life of societies can be seen on languages of societies. In Divanü Lugati't Türk beside of love, the natural aspect of human being that is the sexuality is also explained. Moral deviation words are words that give information about social building of a society. But, Turkish vocabulary is not studied in details. As a result in this article, words referring to love and sexuality in Divanü Lugati't Türk were taken into consideration in particular. The work that we examined as a source could give an idea about the love and sexuality terms of the written period because of being a glossary. Our study a screening model been based on document review. Therefore, firstly scanning Divanü Lugati't Türk line by line, all words, idioms, proverbs, couplets and written-inverse components reflecting love and sexual life of its age have been indexed and listed in itself.

Key Words: Love, Sexuality, Masculinity, Femininity, Divanü Lugati't Türk.

Öz

Bir kültür hazinesi olan Divanü Lugati't Türk, bir yandan XI. asırda, sözcüğünün genişliğini ve çeşitliliğini gözler önüne sermekte, bir yandan da o dönemde insan ve toplum yaşamıyla ilgili, maddî ve manevî kültürümüzle ilgili, ilgi çekici kayıtlar ortaya koymaktadır. Bu bakımdan zamanımızdan yaklaşık bin yıl önce yazılan Divanü Lugati't Türk Türkçenin ilk sözlüğü olmaktan öte pek çok araştırmacının teslim ettiği üzere tarihi ve kültürel başvuru kaynaklarımızın da ilklerindedir. Toplumların yaşam biçimleri, dünyayı algılayışları o toplumun dilinde de kendini gösterir. Aşkın hallerinin en güzel şekilde anlatıldığı Divanü Lugati't Türk'te, aşkla birlikte, beşerin en tabii yönü olan cinsellik de temas edilen konulardandır. Ahlâkî sapma sözleri, bir toplumun sosyal yapısı hakkında bilgi veren sözlerdir. Fakat Türkçenin sözcüğü tam olarak ele alınıp değerlendirilmiş değildir. Sonuç olarak bu makalede, Divanü Lugati't Türk'te aşk ve cinsellik ifade eden sözler üzerinde durulmuştur. Kaynak olarak incelediğimiz eser bir sözlük olması sebebiyle yazıldığı dönem aşk ve cinsellik terimleri açısından sözcüğü hakkında fikir verebilecek niteliktedir. Çalışmamız tarama modelinde olup doküman incelemesine dayalı olarak yapılmıştır. Bu amaçla, önce Divanü Lugati't Türk satır satır taranarak çağının aşk ve cinsel yaşamını yansıtan bütün kelime, deyim, atasözü, beyit ve manzum parçalar fişlenmiş; daha sonra elde edilen malzeme, kendi içinde sınıflanıp listelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Aşk, Cinsellik, Erkeklik, Dişilik, Divanü Lugati't Türk.

Giriş

XI. asırdan bize ulaşan ve Türk Dili ve Edebiyatının ilk eserlerinden olan Divanü Lugati't Türk'ü Türk milletine kazandıran Rahmetli Âlim Ali Emirî Efendi'nin bu kitabın kıymetini takdir ederken; “*Bu kitap değil, Türkistan ülkesidir. Türkistan değil, bütün cihandır. Türklük, Türk dili bu kitap sayesinde başka revnak kazanacak.*” (Bilge 1987: 189; Teflikoğlu 1989: 71) dediği söylenir. Gerçekten Divanü Lugati't Türk, Türk kültür ve medeniyetini araştırma ve inceleme bakımından bir hazine durumundadır. Bu eserle ilgili olarak bu zamana kadar gerek ülkemizde, gerekse ülkemiz dışında çeşitli alanlarda çok sayıda araştırma yapılmış ve âdeta bir külliyat oluşmuştur (Coşar-Güneş Bahar 2011: 167-231; Güz 2011: 19-85). DLT'de aşk ve cinselliğe işaret eden azımsanmayacak ölçüde beyit, dize, deyim ve terim bulunmaktadır. Ancak, bildiğimiz kadarıyla bu eserde yer alan aşk ve cinsellik konusu müstakil bir tetkike konu edilmemiştir. Bu sebeple bu çalışmamızda, DLT'in sözcüğünde yer alan 5147 adet isim ve 3477 fiil olmak üzere toplam 8624 söz içinde (Üşenmez 2008: 249), aşk ve cinsellik ifade edenler ile beyit ve dizeler tespit edilmiş bir sistem dahilinde, konumuz suiistimâle müsait bulunmasından tafsilâta girmeden, giriş ve sonuç bölümleri haricinde on başlık altında yararlanıcıların istifadesine sunulmuştur. Karahanlı çağının iki dev eseri olan Divanü Lugati't Türk ile Kutadgu Bilig birbirinin rakibi değil, bilâkis birbirinin tamamlayıcısı durumundadır. Bu bakımdan Kutadgu Bilig çalışmamızda bize yardım etmeyi esirgemeyecektir.

Bir dilin sahip olduğu deyimler ve terimler o dili konuşan toplumun dünya görüşünü, inançlarını, gelenek göreneklerini kısacası maddî-manevî kültürünü yansıtır. XIX. asır Macar Türkolog ve seyyah Arminius Vambery'e göre; “*Eski Türkçede alüfte, piç (veled-i zinâ) sözlerine rastlanmaz. Sonradan bu manalara gelen sözler diğer dillerden, bilhassa Farsçadan geçmiştir.*” (Rasyonî 1996: 58). Her sosyal ürün gibi dil de komşu veya çevre dillerle temas hâlinindedir. Dolayısıyla komşu milletlerin, halkların, birbirleriyle olan ilişkileri onların dillerine de yansımıştır.

Karahanlı Türk hanedanına mensup ve şuurlu bir Türkçü olan (Pritsak 1953: 243-246; Dilaçar 1972: 20-23) Kâşgarlı, ‘*Hotanlılarla Kençekliler kelimenin önünde bulunan ‘الف’leri* (ه

h)'ye çevirirler. Türk dilinde bulunmayan bir harfi kattıkları için biz onları Türk saymıyoruz.' (DLT I: 32). 'Bilinmelidir ki, Oğuzların dili incedir.' (DLT I: 432), 'Argu şehirleri halkının dili çapraşıktır.' (DLT I: 30), 'Oğuzlar Argulara komşudur, dilleri birbiriyle karışmıştır.' (DLT III: 153). 'Oğuzlar Farslarla çok karışmış oldukları için birçok Türkçe kelimeleri unutmuşlar, yerine Farsça kelimeler kullanır olmuşlardır.' (DLT I: 76, 431, 432) diyor. Kâşgarlı, Türk şehirlerinde Farslılar çoğaldıktan sonra bu şehirlerin Acem şehirleri gibi olduğunu da ifade ediyor (DLT III: 150). 'Kılıç tatıksa iş yunçır, er Tatıksa eti tunçır/ Kılıç paslanırsa iş kötüleşir, adam Farslaşırsa kanı bozulur. Kılıç pas tutarsa yiğidin hali kötüleşir; nitekim, Türk Farslının ahlâkını alırsa eti sölpür.' (DLT II: 280, 281). Buna rağmen Kâşgarlı; 'Tatsız Türk bolmas başsız börk bolmas/ Farssız Türk olmaz, başsız börk olmaz.' (DLT I: 349) sözünü de naklediyor. Bazı kelime veya kavramlarda alıcı ve verici dilleri tespit etmek güçtür. Özellikle 'beyrem/ bedhrem > bayram, yalma, dağ, tovil' kelimelerinin kime ait olduğu veya kimin, kimden aldığı hususu gayet muğlâktır. Kâşgarlı, öz Türkçe olan kelimelerin, öz Türkçe olduğunu ısrarla ifade ederken (msl. bkz. DLT I: 76, 431; III: 34, 35, 44, 153), alıntı kelimelerin de, alıntı olduğunu ifade etmekten çekinmemiş (DLT I: 356; III: 153), bazı kelimelere 'Fasih değildir.' (DLT I: 108, 449; II: 142; III: 122), bazı kelimelere, 'Bu kelimenin aslının ne olduğunu bilmiyorum.' (DLT I: 484) bazı kelimelere de 'Bu söz Türkçe değildir.' (DLT I: 423; III: 19, 218) kaydını koymuştur.

Müellifimiz, Türklerin hususiyetleri hakkında naklettiği bir *Hadis-î Kutsî*'den sonra: "Türklerde güzellik, sevimlilik, tatlılık, edep, büyükleri ağırlamak, sözünü yerine getirmek, sadelik, öğünmemek, yiğitlik, mertlik gibi övülmeye değer, sayısız iyilikler görülmektedir." (DLT I: 351, 352) diyor.

Aslında aşk ve cinsellik, insanoğlunun yaratıldığı zamandan günümüze kadar süregelen ve sürüp gidecek olman değişmez fizyolojik ve psikolojik bir olgudur. Edebî literatürde 'örtmece' ise, söylenmesinden rahatsızlık duyulan veya utanılan bir durumu uygunsuz, kaba, yakışsız kelimelerle ifade etmek yerine, daha uygun kelimelerle ifade etmektir. Bu kavram diğer deyişle 'güzel adlandırma' kimi varlıklardan, nesnelere söz edildiğinde doğacak korku, ürkme, iğrenme gibi duyguların, kötü izlenim ve çağrışımların önlenmesi amacıyla yönelen ve dillerde rastlanan bir değiştirme olayıdır. 'Tabu'; örtmeceyi, örtmece ise dilde çok sayıda eş sesli ve eş anlamlı kelimeyi ortaya çıkarmıştır. Cinsel ilişki, cinsel organlar ve bunlara bağlı doğal vücut aktiviteleriyle ilgili kelimeler birçok kültürde tabu ve örtmece kelimelerinin büyük bir bölümünü oluşturur. Türkçenin kelime hazinesi üzerine yapılan artzamanlı incelemeler, kelimelerin anlam alanlarının değişmesinde 'tabu' ve 'örtmece' faktörlerinin büyük önemi olduğunu ortaya koymaktadır. Günümüzde dahi cinsellik bir tabu olarak görülmekte, bu konunun birey dışında, sözlü veya yazılı olarak toplum katmanına çıkması hoş karşılanmamaktadır. Bu bakımdan 'tabu' olarak kabul edilen konularda halk etimolojisinin nelere kâdir olduğu ve ne marifetler yarattığı binen bir durumdur. Ancak şuurlu bir Türkçü ve mütedeyyin bir Müslüman olan müellifimiz (Dilaçar 1972: 20-23) bir ansiklopedik sözlük niteliğinde olan eserinde herhangi bir tabuya tabî olmaksızın en mahrem konularda dahi örtmece veya örtülü ifade kullanmamış, bütün olay, deyim veya terimleri açıklıkla ifade etmiştir. Sonuçta, DLT'de çok farklı kelimenin açık bir şekilde cinselliğe işaret ettiği ve cinselliğin 'edeb' dahilinde 'edebiyat'a dahil edildiği görülmektedir. Bu sebeple biz de gerek müellifimizin şahs-ı manevîsine, gerekse eserine olan saygımız sebebiyle bu çalışmamızda bir tabuya tabî olmaksızın günümüzde abes karşılanabilecek hususlarda dahi bir örtmece veya örtülü ifade kullanmamakta bir beis görmedik.

İnsan, Dişi ve Erkek

Cins yada cinsiyet, bazı dillerde kelimelerin erillik, dişillik yada yansızlık bakımlarından sergiledikleri farklılaşmayı gösteren bir dil bilgisi kategorisidir.

'Yalñguk' sözü hem Hz. Âdem hem de bütün insanlara verilen genel bir ad olduğu gibi, Oğuz, Kıpçak ve Suvarlar cariyeye ve kölelere de 'yalñguk' (EDPT: 930) derlerdi (DLT III: 384/5). İnsanlar Tanrı tarafından yaratılmıştır. 'Tenğri yalñguk türütü/ Tanrı âdemi yarattı.' (DLT II: 303, 315). Türüt-mek/ döröt-: "Türetmek" (EDPT: 536). Yarat-mak: (EDPT: 959). 'Yalñguk törüdi/ İnsan yaratıldı.' (DLT III: 262). 'Yalñguk' sözü bir ses değişikliği ile 'yanğluk', işte, sözde, bunun gibi şeylerde yapılan yanlışlık demektir (DLT III: 385). Kâşgarlı; "Yalñguk oğlu munsuz bolmas/ İnsanoğlu ayıpsız ve hastaliksız olmaz." (III: 141) diye bir atasözü naklediyor. Müellifimizin naklettiği başka bir atasözü de, "Yazmas atım yağmur, yanılmas bilge yanğku/ Şaşmaz ok yağmur, yanılmaz bilgin yankıdır." (III: 380) diyor. Her bir yaratılmış, yanılmaktan ve hatadan hâli değildir. Ancak yanılma konusunda toplum ve töre gençlere her zaman daha toleranslı olmuştur. "Ot tütünsüz bolmas, yigit yazuksuz bolmas/ Ateş dumansız, genç günahsız olmaz." (DLT I: 400; III: 16) atasözümüz bu bakımdan manidardır.

Türkçede, 'kadın/ related by marriage' (EDPT: 602) anlamında kullanılan en eski kelime 'uragut' olup bu kelime zamanla 'arvat, avrat' şeklinde de söylenmiştir (DLT I: 138). Bu 'uragut' sözü, tohum, tane anlamına gelen 'urug' ve erkek evlât anlamına gelen 'uri' sözüyle ilgili olmalıdır. Büyük Türk hakanı Afrasyab'ın kızlarından olanlara 'katun' (Gömeç 1996: 81-90) (EDPT: 603) yani 'hatun' (DLT I: 410) denirdi. Büyük kadınların lâkabı ise 'Altun Tarım' (DLT I: 396) dır. Burada toprağın bitirgenliği ile kadının doğurganlığı özdeşleştirilmiştir. 'Kosık' sözü aslında 'findık' demek iken, bununla kadınlara ad verilebilirdi (DLT I: 382). Bolluk içinde büyüyen ve asâletli kadınlara 'oğlagu' (DLT I: 138) denirdi. Bazı kadınlar aslında basit 'uragut' oldukları halde kendilerini 'hatun' (EDPT: 602) gibi gösterebiliyorlardı. Bu bakımdan müellifimiz 'uragut katunlandı' yani 'Avrat hanımlandı/ Han karısı şekline girdi.' (DLT III: 206) sözünü nakleder. Hatundan bir derece aşağıda bulunan kadınlara 'Kunçuy/ ىوئىچ (536 :TPDE) 'denildiğinden buradan alınarak bunlara 'Kunçuy/ ىوئىچ 'denildiğinden buradan alınarak bunlara 'Katun-Kunçuy/ ىوئىچ نةىوئىچ 'denirdi (DLT III: 240). 'Kişi' (EDPT: 749) sözü insan, hem erkek, hem de kadın hakkında kullanıldığı gibi, bu söz kadın, zevce anlamında da kullanılmıştır (DLT III: 224). 'Kis' sözü karı anlamındadır. 'Anığ kisi/ onun karısı', 'Ol kis aldı/ O, kadın aldı.' (DLT I: 329). Yine 'işler' sözü, kadın demektir; aslı 'ايشيلار/ işiler' dir. Bu kelime cemidir, müfret olarak da kullanılır. Sayın kadınlara 'işler' denmesinin büyük bir hikâyesi vardır. ى harfi yeğnilik olsun için atılmıştır (DLT I: 117). Kadınlar hakkında kullanılan bir ilginç kelime de aslında oyuncak anlamında olan 'oxşagu' (EUTS: 94) (DLT I: 138) kelimesidir.

'Ogla' Argu dilince, genç, yiğit (EDPT: 727) (DLT I: 129) demektir. Bu kelime kural dışı olarak 'اغلان/ oglan' (EDPT: 83-84) şeklinde cemilenir. Genel Türkçede 'er' (EDPT: 192) en eski kelimelerden olup 'kişi, insan' anlamındadır. 'Er'in çoğulu olan 'eren' (EDPT: 232) 'oglan' gibi kural dışı bir cemdir (DLT I: 76). Müellifimiz Kâşgarlı; "er- erkek, kural dışı olarak 'ارن eren' şeklinde cem'ilenir. Bu, kurala uymaz; çünkü kuralca cemi alâmeti 'لار lar, ler dir' (DLT I: 35). 'ارن eren' kelimesi 'oğlan' kelimesi gibi müfret olarak ta kullanılır." (DLT I: 74) diyor. Demek ki, eski Türkçede kullanılmış, ancak gelişmediğinden rolü müphem kalmış bir 'n' çoğul ve abartma eki vardır. Bu 'oğlan' anlam kötüleşmesine uğrayan ve argolaşan kelimelerimizdendir (Akgündüz 1998: 39-53; Duman 1997: 113-130).

Türkçede 'kız' (EDPT: 679-680), 'nadir bulunan, pahalı' anlamı dışında 'cariye', 'kız kırkın' cemî haliyle 'cariyeler' (DLT I: 326) demektir. Ayrıca cariyelere 'küñğ' (DLT III: 428), 'yalñguk/ a female slave' Oğuz, Kıpçak ve Suvarlarca (EDPT: 930) (DLT I: 385), 'kırnak/ a slave girl' (EDPT: 661) Yabaku, Kay, Çomıl, Basml, Oğuz, Yemek ve Kıpçak

dillerinde (DLT I: 473), ‘as’ (DLT I: 80) ve alışılan, avunulan, ünsiyet peyda edilen şey anlamında (DLT III: 449) ‘awınçu’ (DLT I: 134) da denir. Yinçü ~ ‘pearl/ inci: < Çin (EDPT: 944, *erdini*: EDPT: 212) inci demek olduğu halde, cariyelere dahi ‘yinçü’ denir (Çağatay 1979: 13-49; Ersoy 2012: 55-82). ‘Ötlüğ yinçü yerde kalmas/ Cariyeler uzun zaman kız oğlan kız kalmaz, onları bir alan bulunur.’ Bu söz, cariyelerin uzun zaman kız oğlan kız kalarak duramayacaklarını, onları bir alan bulunacağını bildirmek için söylenir (DLT III: 30). İnci sözünün ‘cincü’ şeklinde ‘c’li şekli sadece DLT’ye mahsus bir kullanım olarak karşımıza çıkmaktadır. Cariyelerin topluca bir arada bulunması durumu ‘ögür’ (DLT I: 54) sözüyle ifade edilirdi.

Evlenme ve Boşanma

Devletin temel toplumsal kurumlarından birisi ailedir. Diğer deyişle aile, karı-koca, ana-baba ve evli yada bekâr çocuklarla, yakın akrabalarından oluşan, aynı çatı altında yada hanede yaşayan toplumun en temel insan grubu ve kurumudur. Bütün uygar dünya milletlerinde olduğu gibi, ilkel kabilelerde bile kadın ile erkeğin madenî yada dinî bağlarla birleşip bir birliktelik oluşturmaya ‘evlenmek’ denilmiştir. Toplumun temelini oluşturan ailenin kurucusu kadın ve erkeğe yüklenen değer yargıları sosyolojik manada önemlidir ve araştırılmaya değer özellikler taşımaktadır. Türk dilinin bütün lehçelerinde ailenin temel sembolü olan ‘ev’ ve evliliği ifade eden kelime olarak ‘evlenmek’ fiili kullanılmaktadır. ‘Erkek tışka kawuşdı.’ (DLT II: 102) sözü bir erkeğin kadına yaklaştığını ve onu nikâh ettiğini ifade ederdi. Bir kadının evlenmesine ‘Uragut erlendi.’ (*erlen-*: kadın evlenmek” (EDPT: 230) (DLT I: 257) veya ‘Uragut beglendi.’ (DLT II: 239-254) denirdi. ‘Beg’ aslında siyasî bir terim ve bürokrasi ile ilgili bir kavram olduğu halde, karının kocası da evinde beye benzetilerek ona da ‘bey’ denmiştir (DLT III: 155). (Özyetgin 2006: 156-170). Genç kadından eşi bulunan kişiye ‘eşliğ’ denirdi. Müellifimizin naklettiği eski bir Türk şiirinde de:

‘Anınğ ışın keçürdüm

eşin yeme kaçurdum

Ölüm otın içürdüm

İçti bolup yüzi türü’

deniliyor. *Kâşgarlı* burada ‘eş’: ‘eş, arkadaş, genç kadından eşi bulunan kimseye ‘eşliğ’ denir.’ (DLT I: 47) diye tanımlıyor. Ancak, parçada geçen ‘eş’, ‘dost, arkadaş’ anlamındaki ‘eş’ (EDPT: 253-254) değil, bir kişinin dünyaya gelirken birlikte getirdiği ‘cin’idir. (*bkz.* ‘Çıwı’ *hk.* DLT III: 225). ‘Kudhuz’ (DLT I: 365) ve ‘tugsak’ sözleri ‘dul kadın’ demek iken, çok kere ‘tul tugsak/ تول تغساق’ diye çift olarak kullanılırdı (DLT I: 468). Bazen bir erkek günümüzde olduğu gibi dul kadınla evlenebiliyordu. Bu şekilde evlenen erkekler için ‘Er kudhuzlandı/ Adam dul karı ile evlendi.’ (DLT II: 267) denilirdi. ‘Kizlençü kelinde/ gizli şey gelinde bulunur; çünkü o, iyi şeyleri kocasına saklar.’ (DLT III: 242).

DLT’de evlenmeyi teşvik etme yönünde atasözleri nakledilmiştir. ‘Ernğenge eliğ karı böz üm tikemes/ Ergenin donu elli arşın bezden dikilmez.’ yahut ‘Ergene elli arşın bez don olmaz.’ demektir; çünkü yabancı kimse bekâra öğüt vermez, iyiliğini istemez. Bu söz, evlenmeyi emretmek için söylenir (DLT I: 117). ‘Tünle yorup kündüz sevnür, kiçikde eflenip ulgadhu sevnür/ Geceleyn yürüyüp gündüz sevinir, küçüklüğünde evlenip yaşlandığı zamanda sevinir.’

Yolu gece yürüyen gündüz sevinir; çünkü o yolu görmeden yürümüştür. Genç iken evlenen kimse de yaşlandığı zaman sevinir; çünkü çocukları onun ihtiyacı için çalışırlar da adam rahat eder (DLT III: 88).

DLT'de, Türklerin kadim geleneklerinden olan, 'kaçırarak evlenme' ve 'levirat' hakkında herhangi bir bahis yoktur. Halbuki 'kaçırarak evlenme', kişilerin evlenmesinde bireysel seçime yol açması işlevi nedeniyle halen etkinliğini sürdüren bir gelenektir. 'Berişmek' (EDPT: 152) sözü Türkçede karşılıklı kız alış-verişi demektir. DLT'de: 'Onlar bir birge kız beriştı.' (DLT II: 94). 'Onlar ikki kız koluştı/ Onlar birbirlerinden kız istedi.', 'Tüngür kadhın buluştu. Kırkın takı koluştı/ Dünür, kayın buluştu; kızlarını da birbirlerinden istediler.' (DLT II: 110) sözleri yer almıştır.

"Berdim sanğa kalıñ
Emdi mını alıñ
Emgek meniñ biling
Ugrar tüngür bargalı"

'Sana çehiz verdim, şimdi bunu alın, benim emeğimi bilin, dünür gitmek üzeredir.' (Güveyi kayın babasına: 'Ben sana çehiz verdim, bunu al. Benim burumu ve çalışımı gör. Kayın babası 'dünür gitmek üzeredir.' dedi) (DLT III: 372).

"Tüngür kadhın buluştu
Kırkın takı koluştı"

Emdi tışım kamaştı

Altı 'Turumtay'ımnı"

'Dünür, kayın buluştu; kızlarını da birbirlerinden istediler. Şimdi dişim kamaştı. 'Turumtay'ımı aldı.' (DLT II: 110).

DLT'de, gelinle güveyinin başlarına geceleyin saçı saçmak için toplanılan yer anlamında bir 'mendiri' (DLT I: 492) ile 'münderü' (DLT I: 529) denilen ve ipek tüllerle süslenmiş gelin odasından bahsedilmekle beraber, Türk dünyasında gelenek halinde yaşayan ve evlenme âdetlerinin son halkasını teşkil eden 'zıfaf' ve 'zıfaf gecesi' ile ilgili ritler ve pratiklerden bahis yoktur.

Evlilik kurumunda bazen istenen mutluluk sağlanamıyor, erkeğin kadına kaba muamele ettiği, kadını incittiği oluyordu. 'Ol anı sarsıttı/ O, onun üzerine kaba muamele yaptırdı.' (DLT II: 336), 'Ol anı yünçitti.' (DLT II: 352), 'Ol anı samsıttı/ O, onu incitti.' (DLT II: 336). Kadına karşı kaba muamele ve incitme dışında erkeğin karısını darp ettiği, 'Er uragutnı emikledi/ Adam karısının memesine vurdu.' (DLT I: 308) (Emik: memesine vurmak EDPT: 160) hattâ karısına sövdüğü ve onu kötü kadınlıkla itham ettiği oluyordu. 'Er uragutnı ekeklede/ Adam karısına sövdü, onu kötülüğe nispet etti.' (DLT I: 306). Bu durumda; "Yawlak tullıñ begden kerü yalñus tul yeğ/ Kötü dilli kocadan yalnız dul daha iyidir/ Kadının dul olması, kendine söven bir kocası bulunmaktan iyidir.' (DLT III: 133). Karı ile koca arasında geçimsizlik olmasına 'Er kissi birle tok tok boldı.' (DLT I: 333) deniliyordu. Geçimsizliğin devam etmesi veya giderek arması karşısında adam karısını boşayabiliyordu: 'Er uragutnı boşadı/ Adam karısını boşadı.' Arguca (DLT III: 266), 'Ol uragut boşattı/ O, kadın boşattı.' Arguca. (DLT II: 307), 'Uragut boşandı/ Kadın boşandı.' (Bu kelime Argu dilince. Fasih değildir) (DLT II: 142). 'Boş uragut/ Boşanmış kadın.' (DLT III: 124). Bazen de kadınların erkekleri boşayabildiği görülüyor: 'Uragut başın yoldı/ Kadın mihrinden ve başka şeylerden vazgeçerek kocasından ayrıldı.' (DLT III: 64), eserde, Türkçedeki dönüşlü eylem örnekleri

incelenirken verilen ‘*uragut yolundi*’ tümcesi dikkati çekmekte (DLT III: 85), bu tümce, ‘*Kadın, kocasına para vererek boşandı.*’ biçiminde açıklanmaktadır. Bazen de boşanma kadın ile erkeğin karşılıklı anlaşması yoluyla olabiliyordu: ‘*Begi kişi üzleşdi/ Kadın koca birbirinden ayrıldılar.*’ (DLT I: 240).

Kadın Cinsel uzuvları, Kadınlık Halleri ve Kadın tipleri

Türkçede ‘*em*’, ‘*em/ am-‘vulva*’ (EDPT: 155) aslında ‘*ilâç*’ demektir, Oğuzlar ve Kıpçaklar bu kelimeyi kadının dişilik âleti (DLT I: 38) anlamında kullanırlardı. Türkçede kadının dişilik organı anlamında kullanılan ‘*amcık*’ sözünün ortaya çıkışı hakkında dört değişik görüşler ileri sürülebilir:

I- ‘*Em/ am*’: ‘*ilâç, deva*’ demek olduğuna göre, ‘*amcık*’ sözü küçültme ve sevgi ifade eden isimler üreten ‘*-cık*’ ekinin dahli ile ‘*em/ am > cık > amcık*’ ‘*küçük ilâç, ilâççık*’ anlamında erkek ağzı bir sözdür.

II- Arapça ‘*ana*’ anlamına gelen ‘*um*’ sözünün Tibet diline¹ aynı anlamda geçmiş olan ‘*uma*’ya (EDPT: 156) (DLT I: 92) Türkçede küçültme ve sevgi ifade eden isimler yapılmasında kullanılan ‘*-cık*’ ekinin getirilmesiyle oluşan ‘*um +a +cık > umacık > amcık*’ sözü zamanla ‘*amcık*’ şekline dönüşmüştür.

III- Türkçede ‘*um*’, ‘*ummak, beklenti, istek*’ (DLT I: 169) anlamında olduğuna göre ‘*amcık*’, ‘*umulan küçük şey*’ anlamına gelmelidir. Bu bakımdan, kadının dişilik uzvunun bir örtmece adı olup zamanla örttüğü kelime ile aynileşen erkek ağzı bir kelime olmalıdır. ‘*-cık*’ eki, dişilik eki +*çel/ +çi* morfeminin +*k* ile uzatılmış halidir. Bu halde ‘*um +u +cu +k > umcuk > amcık*’ ‘*umulan, beklenen, istenen küçük dişi*’ anlamındadır. Nitekim uzun zamandır gidilmeyen bir tanıdığa misafirliğe gidilir iken beraberinde götürülen küçük hediye torbasına da ‘*uncak > umucak > umcuk*’ denir.

IV- Türkçenin coğrafyası ve tarihi dönemleri içinde ‘*ı/ i*’ ile başlayan birçok kelimedede önsesi ‘*e/ a*’ şeklinde değişiklikler gösterir. Bu bakımdan Türkçede ‘*taşak*’ (EDPT: 562) dışarıdaki anlamındaki ‘*taş*’ kelimesinden gelmesine mukabil, ‘*amcık*’ bunun zıddı (antonim) olarak içerideki anlamında ‘*içik*’ ile (DLT I: 192; CC: 95/15; Öner 2010: 23-27) ‘*am +içik > amcık*’ şeklinde gelmiş olması da yatkın görünmektedir. ‘*Amcık*’ın emin ve üzerinde kolaylıkla ittifak sağlanabilir bir etimolojisinin yapılması güçtür. Görüldüğü üzere bu dört görüşün kendi cihetlerinden haklılık payları olup, her biri savunulabilir durumdadır. Kâşgarlı, ‘*Umay*’ı şöyle açıklar:

“*Umay: Son; kadın doğurduktan sonra karnından çıkan hokka gibi nesne. Buna ‘çocuğun ana karnında esi’ denir. Su savda da gelmiştir: ‘umayka tapırsa oğul bolur/ Birisi buna hizmet ederse çocuk sahibi olur’. Kadınlar sonu uğur sayar.*” (I: 123).

Bu durum bazı Türk kabilelerinde hiç değilse tarihin karanlık dehlizlerinde kadının cinsî uzvuna tapıldığını gösteren delil olmalıdır. Yakut Türkleri’nde çocuk doğduktan sonra ruhun ikâmet ettiği yer zannedilen ‘*son*’u ana ve babasının yediği zikredilir (İbn Fazlan 1995: notlar. 144). Diğer yandan ‘*Umay*’ın (EDPT: 164-165) ana tanrıça tasavvurunun, ana etrafındaki

¹ ‘*uma/ ana*’ Tibet dilince. Bu kelime onlara Araplıktan kalmışa benziyor (DLT I: 92). Müellifimiz Tibet ve Tibetliler konusunda şu açıklamayı getirmektedir: “*Tübütler Sabit*’ adında birinin oğullarıdır. Bu, Yemenli bir kimsedir, orada birini öldürmüş, korkusundan kaçmış, bir gemiye binerek Çine gelmiş, ‘Tibet’ ülkesi onun hoşuna gitmiş, orada yerleşmiş; çoluğu çocuğu çoğalmış, torunları Türk topraklarından bin beş yüz fersah yer almışlar. Çin ülkesi Tibet’in doğu tarafındadır. Batı tarafında Keşmir, kuzeyinde Uygur illeri, güneyinde Hind denizi bulunur. Bundan başka, dillerinde Arapça sözler de vardır. Anaya ‘*uma*’, babaya ‘*aba*’ derler” (DLT I: 355).

önceki aile düzeninin hatırası olduğu sanılır (Esin 1985: 2). Kâşgarlı'nın 'Umay' üzerine verdiği bilgiler dikkate değer. O, bu dişi ruhu unutturma çabasını herhalde bilerek göstermektedir. *Kâşgarlı* gibi şuurlu bir Türk-İslâm âlimi, elbette, 'Umay bir ilâhedir.' diyemezdi. Fakat müellifimiz, 'Umayka tapınsa oğul bolur.' demekten de kaçınmamıştır. Halis Altay Türk kültür çevresine mensup olmadığı, bilâkis daha geri durumda olan Ural kültür çevresine mensup bulunduğu sanılan Başkurtlarda bir 'zeker kültü'nden bahsedilir. İbn Fazlan'ın anlattığına göre, Başkurtlar bir ağaç parçasını zeker (erkeklik uzvu) şeklinde yontup üzerlerine astıklarını, bir yolculuğa çıkacak veya bir düşmanla karşılaşacak olurlarsa onu öperek önünde secde ettiklerini;

"Ey Rabbim! Benim için şöyle yap' dediklerini ifade ettikten sonra; tercümana, içlerinden birine. Bu konudaki delilleri nedir? Niçin onu (tenasül uzvunu) yaratan tanıyorlar diye sorduğunu, sorulan kimsenin cevaben, 'Zira, ben onun benzerlerinden çıktım. Ondan başka beni yaratan bir şey tanımıyorum.'" dediğini anlatır (İbn Fazlan 1995: 46).

'Em/ am' haricinde, 'oğulduruk', 'oğulçuk' (DLT I: 149), 'tlak' Çigilce (DLT I: 411), 'sügrüg' (DLT I: 478) ve 'bitrik' de kadınlık uzvu anlamında kullanılmıştır. Bunlardan 'bitrik' aslında Argu dilinde 'fıstık' anlamındadır. Kadınların avret yerinde bulunan dilcik 'dilâk' anlamında kullanılmıştır (DLT I: 476). Fıstık/ klitoris/ bitrik (tlak): 'bitrik' (EDPT: 307). Fıstık, bu manada bir örtmece kelime olarak kullanılmıştır. Ancak temel anlamı 'fıstık' olan bu kelime İran dillerinden geçmiş olmalıdır.

Türkçede 'meme' anlamında kullanılan en eski kelime 'emik'tir (DLT I: 72). 'Köküz' birçok zaman 'meme' anlamında da kullanılan 'göğüs' (DLT I: 366) demektir. Yine 'bükses' kadının göğsü ile boynu arasında gerdanlık takılan yer (DLT I: 476) anlamında iken bu da 'meme' anlamında kullanılmıştır. 'Kız büksüklendi/ Kızın memesi tomurdu.' (DLT II: 277) demektir.

Kadının aybaşı sancısına 'Uragut iglendi/ Kadını ağrı tuttu.' (DLT I: 259), aybaşı olmasına ise 'Uraguttun kan barındı/ Kadından kan boşandı.' (DLT II: 141) denirdi. Kadının memelerinin tomurması, ağrı tutması ve hayız kanı görmesi onun yetiştiğinin göstergesidir. Bir kadının veya bir erkeğin yetiştiğinin başka bir belirtisi de, kişi kendine gelip 16-17 yaşına girdiğinde 'munğ tag' (DLT III: 359) denilen ergenlik dişinin çıkmasıdır. Yatağa alınacak derecede yetişkin olan cariyelere 'yinçke kız' denir. 'Yinçke kız' adı cariye olmayan kızlara verildiği gibi satın alınan kızlara da verilebilir. Aslı 'Kız oğlan kız, evlenmemiş kız' demektir. Öbürleri buna benzetmek için söylenmiş (DLT I: 326) sözlerdir. 'Ol kızığ yinçgelendi/ O, kızı odalık edindi.' (DLT III: 450). Bedeni inci gibi temiz olan kadınlara 'ertini özük' (DLT I: 71, 141) denir. (Ten: "Vücut" EDPT: 510). Ancak bu lâkap daha ziyade Çiğil kadınları için söylenirdi (DLT I: 71). Türk kadınının ağız kokusu dahi güzeldir. 'Kizdeki kız yıpar/ Sandıktaki anber kutusuna, sandıktaki miske el sürülmez, saklı kalır. Bu söz, kadınların ağızlarının kokusunu miske benzetmek için söylenir.' (DLT I: 327).

'Kapak', kızın kızlığı demektir. 'Kız kapağı sıdı/ Kızın kızlığını bozdu.' (DLT I: 382). Gebelik kavramının insanların ve hayvanların bir çoğunun soy devamı için zorunlu olduğu dikkate alındığında, bu kavramın dillerde en eski dönemlerde bile adlandırılmış olması gerektiği açıktır. Bununla beraber, Yenisey Yazıtları, Orhon Yazıtları ve Kutadgu Bilig'de bu anlamda bir sözcüğün kullanılmamış olması bu eserlerin konusu ve kapsamı gereğidir. DLT'de, Eski bir Uygur tıp kitabında ancak 'hapax legomenon' olarak geçen ve 'sperm' anlamına gelen 'yalgukk(ı)ya' (Elmalı 2012: 443-460) ile 'cenin' anlamında bir kelimenin bulunmamış olması anlaşılır bir durumdur. Ancak Türkçenin her döneminde bu anlamda birden fazla sözcüğün kullanılmış olduğu bilinmekle beraber, bir sözlük niteliğinde olan DLT'de 'gebe/ hamile' veya bu anlamda herhangi bir sözcüğün olmayışı ilginç bir durumdur. Bu konu ile ilgili olarak eserde sadece 'kötürdi' sözü açıklanırken, 'Er yük kötürdi/ adam yük götürdü. Kadın gebe olursa yine böyle denir' (DLT II: 75) bilgisi geçmektedir. Kâşgarlı'nın 'gebe/ hamile' anlamındaki bir sözcüğü, ayıp saydığı için sözlüğüne almaması asla düşünülemez. Çünkü görüldüğü üzere, müellifimiz bir bilim adamı titizliğiyle bunun gibi çok sayıda kavramı böyle bir düşünceye kapılmadan bütün açıklığı ile günümüze aktarmıştır. Bu sebeple 'gebe' sözcüğünün eserde bulunmayışı Kâşgarlı'nın böyle bir sözcüğü sehven atlamasıyla açıklanabilir (Çetin 2008: 189-211).

‘Bu urgut ol yenigü/ Bu kadın doğurmak üzeredir.’ (DLT III: 36). Kadının doğurmasına ‘Uragut yenidi’ (DLT III: 91-92), ‘Uragut ogul togurdu/ Kadın, çocuk doğurdu.’ (DLT II: 80), ‘Uragut kurtuldu/ Kadın kurtuldu, doğurdu.’ (DLT II: 233), ‘Ogul togdu/ Çocuk doğdu.’ (DLT II: 14) ve ‘Oglan bütti/ Çocuk doğdu.’ (DLT II: 294) denirdi. Eserde geçen ‘Er uragutnu yenitti/ Adam kadını doğurttu.’ (DLT II: 317) ifadesine bakılırsa bazı erkekler kadınların doğumunda ebelik yapmışlardır. Ancak, ‘Tenğri ogul togturdu/ Tanrı çocuk doğurttu.’ (DLT II: 173) sözü, ‘Döllenmeyi sağladı, hâlk etti.’ anlamında olmalıdır. ‘Urı oglan’ erkek çocuk demektir (DLT I: 88). Bir kadının ilk kocasına ‘tun beg’, (EDPT: 513) ilk çocuğuna ister erkek olsun ister kız olsun ‘tun ogul’, ayrıca kız çocuklarına ‘tun kız’ (DLT III: 137), en son çocuğuna, ‘aştal ogul’ (DLT I: 105), yazın doğan çocuğa ise ‘körpe ogul’ (DLT I: 415) denirdi. Anasının karnında çocuğun bulunduğu torbaya ‘kap’ denir. Bu çocukla beraber doğar; böyle olursa o çocuk uğurlu sayılır ve ‘kaplığ ogul’ (DLT III: 146) denir. Türkler ayın ve bulutların hareket ve şekillerinden bir takım manalar çıkarırlardı.

“Ay ağıllandığı zaman Türkler, yağmur yağacak diye uğur bilirler.” (DLT I: 258).
 “Tünle bulut örtense evlük urı keldürmişçe bolur. Tanğda bulut örtense evge yagı kirmişe bolur/ akşamleyin bulut kızarırsa, kadın erkek çocuk doğurmuş gibi olur. Tanlayın bulut kızarırsa eve düşman girmişe benzer. Türkler, sabahleyin bulutun kızarmasını uğur saymazlar.” (DLT I: 251).

Kâşgarlı, ‘tilki’ maddesini izah ederken çok önemli bir geleneğe işaret ediyor.

“Tilkü: Tilki. Kinâye olarak kız çocuklarına söylenir. Bir kadın doğurduğu zaman ebeden ‘tilkü mü togdı azu böri mü?’ diye sorarlar; ‘tilki mi doğdu, yoksa kurt mu?’ demektir. Bununla ‘kız mı doğdu yoksa oğlan mı?’ demek isterler. Kıza, aldattığı ve yaltaklandığı için ‘tilki’ denir; erkeğe yiğitliği dolayısıyla ‘kurt’ derler.” (I: 429).

İkiz doğan çocuklara ‘ikkiz oglan’ (DLT I: 143) (EDPT: 119) (CC: 160/15) denirdi. ‘Emikliğ uragut kösekçi bolur/ Emzikli kadın iştahlı olur.’ Emzikli kadın yemeğe iştahlı olur, ona uygun gelen şey verilir (DLT I: 153). Köşek: “Tohumlu, hamile”, ancak bu ‘torun’ ve ‘deve yavrusu’ anlamına da gelir (EDPT: 549). ‘Kagut/ kavut’ denilen yemek yeni doğum yapmış olan kadınlara verilen bir yemektir. Bu yemek şu şekilde yapılır; darı kaynatılır, kurutulur, sonra dövülür, un gibi inceltilir, yağla ve şekerle karıştırılır, böylelikle yeni doğurmuş olan kadınlara verilen bir yemek olur (DLT I: 406; III: 163). Doğurmayan kadınlara ise bugün de olduğu gibi ‘kısır’ (DLT I: 364) denirdi. Doğurmayan insan veya hayvan anlamındaki bu ‘kısır’ın Arapçada ‘eksiklik, kusur’ anlamına gelen ‘qasr’ sözcüğüyle ilişkili olması ihtimâl dahilindedir.

Kadının nazlanmasına, kırışmasına ‘kuluçlanma’ (DLT III: 374), arsızlığı, yüzsüzlüğüne ‘ekeklik’ (DLT I: 153), ortaya düşmüş azgın kadına da ‘ersek işler’ denirdi. Burada ‘ersek’ (EDPT: 237) sözü ‘er’ isim köküne ‘se/ sa’ getirilmesiyle oluşan ‘erse’ fiiline ‘-k’ eki getirilmesiyle oluşmuştur (Başdaş 2006: 45-57). Clauson, ‘er-sek’ ekinin doğrudan ‘sek/ sak’ isteklik eki olduğu (EDPT: 189) görüşündedir. Kâşgarlı; ‘Ersek erge tegmes evke evge tegmes/ Orosu koca bulamaz. Koca bulmak için azgın karıların emeği çok kere boşa çıkar, bütün sebepler birleşmez.’ (I: 104) şeklinde bir atasözü nakletmektedir. Ortaya düşmüş kadına ‘ersek işler’ denildiği gibi ‘ekek işler’ de (DLT I: 78) denirdi. Bunların dışında ‘sürtük işler’ denilen, sürttüren, kendisine sürttüren kadın, sevici kadın (DLT I: 477) tipleri bulunmaktadır. ‘Oynaş’, başka biriyle sevişen kadın, ‘oynak işler’ ise ‘oynak kadın’ (DLT I: 120) demektir.

“Atgalır oknu azak

Tegmedi bu saw uşak”

‘Bana, nereden geldiği belli olmayan okunu atar; bu koğcu söz bana gelmedi.’ (Bana bu kovculuk erişmedi; o oynak kadın, nereden geldiği belli olmayan bir okla beni vurmak istiyor) (DLT II: 20). Ataerkil kültürel düzenin egemen olduğu toplumda, kadının yaşam pratiğini kadına dair geleneksel tutucu değerlere bağlı çeşitli baskıların belirlediği bilinmektedir. Günümüzde dahi geçerli olan anlayışla, erkekte ‘*şehvet*’ duygularını uyandıran kadın ancak ‘*edepsiz*’ bir kadın olabilir. ‘*Edepsiz*’ bir kadınla evlenmek de erkeğin toplumundaki konumunu sarsacağından, böyle ‘*edepsiz*’ kadınlar evlenilmek istenilmeyen kadınlar olmuştur.

XI. asırda Oğuz ve Türkmen toplumlarının servet ve sosyal eşitsizlik yolunda ilerledikleri görülüyor. Toplum içinde özel mülkiyet gelişmiş ve sadece asilzâdeler değil, sıradan toplum üyeleri dahi köle ve cariye sahibi olmuş, hattâ kadınlar dahi çok sayıda hizmetçi ile beraber hadım ağaları edinmişlerdir. ‘*Küdhegü tayaq berdi/ Güveyi dayak verdi.*’ ‘Güveyi, gelin attan inerken omzuna dayansın diye cariye yahut köle verdi.’ demektir. Bu, zenginlerde görenektir. Cariye veya köle, gelinin malı olur.’ (DLT III: 166). ‘*Eget*’, hizmet için, gerdek gecesi, gelinle birlikte gönderilen hizmetçi kadın’ (DLT I: 51) demektir. ‘*Egetlik kara baş/ Gerdek gecesi gelinle birlikte gönderilen hizmetçi kadın, sağdıç kadın. Geline ise ‘egetliğ’ denir* (DLT I: 150). ‘*Kız egetlendi/ Kız hizmetçi sahibi oldu.*’ (DLT I: 291). ‘*Ol kızın egetledi/ O, kızına cariye verdi, kızı ile -güveyinin evine-cariye gönderdi* (DLT I: 291). ‘*Uragut tutuklandı/ Kadın hadım ağası edindi. Kadın, önünde yürüyen bir hadım ağası sahibi oldu.*’ (DLT II: 265) ve nihayet ‘*mamu*’ sözü gerdek gecesi gelinle beraber gönderilen kadın (DLT III: 235) anlamında DLT’de kullanılan sözcüklerdir. ‘*Kız yalnğuladı/ Cariye ipele, salıncakla oynadı.*’ (DLT III: 411), ‘*Kız büdhidi/ Cariye oynadı, raksetti.*’ (DLT III: 259) ve ‘*Kızlar kubzaşdı/ Kızlar, cariyeler kubuz çalmakta yarıştılar.*’ (DLT II: 220) sözleri cariye ve kızların eylemleriyle ilgili sözcüklerdir. Bunun yanında, cariyenin bit ve bite benzer şeylerden kaşındığından da (DLT II: 248) bahsedilir. Eserde yer alan; ‘*Ol mening birle ok attı kızlaşu/ O, ortaya öndül olmak üzere kız, cariye koyarak benimle ok attı.*’ (DLT II: 221) ifadesi, kızların ve cariyelerin bazen de kumara konu edildiğini gösteriyor.

DLT’de evde çok kadının ve cariyenin bulunduğu dair belirgin izler olmakla beraber, evin kadını kendisine bir ortak yani kumaları olmasını istememiştir. ‘*Künining küline tegü yağı/ Kumanın küline kadar düşman/ Kuma kumaya düşmandır. Hattâ birinin küle arkadaşının gözüne karşı savrulur.*’ (DLT III: 237). Anaları bir olana ‘*igdiş*’, babaları bir olanlara da ‘*kağdaş kadaş*’ denirdi. ‘*Kağdaş kuma urur igdiş örü tartar/ Babaları bir olanlar birbirini çekemedikleri için çok dövüşürler. Ana bir kardeşler arasında sevgi olduğu için birbirlerine yardım ederler.*’ (DLT III: 382). Çince ‘*harem*’ anlamına gelen ‘*küing*’ (EDPT: 725) (DLT III: 358) terimi Türkçeye cariye anlamında geçmiştir. Cariye anlamındaki ‘*küing*’den geldiği muhakkak olan ‘*küing*’ Batı Anadolu Oğuz ve Türkmenleri dilinde, atılması, yok edilmesi gereken evdeki toz toprak anlamındadır. ‘*Kaçaç*’ (EDPT: 590) aslında ipekli bir Çin kumaş ve cariye demek iken, ‘*kir, pas, pislik*’ anlamında ‘*küing*’ (DLT II: 285) demektir. Nihayet Türkçedeki ‘*pasak*’ sözü Soğdca ‘*taç*’ demektir (Çetin 2004: 200).

Erkek Cinsel uzuvları

‘*Çübek*’ (DLT I: 388) ve ‘*çekik*’ (DLT II: 287) ‘*çocuk çükü*’ anlamında kullanılan sözcüklerdir. Erkek çocuklarda olgunlaşmanın en önemli belirtisi sesinin kalınlaşmaya başlamasıdır. ‘*Oglan ulgattı/ Çocuk büyüdü.*’ (DLT I: 263; II: 366), ‘*Oglan yarpattı/ Çocuk serpildi, büyüdü.*’ (DLT II: 351), ‘*Oglan üni kongradı/ Çocuğun sesi kalınlaştı.*’ (DLT III: 402). Tamamen erginleştğinde ise, ‘*Ogul ersindi/ Çocuk erkekleşti.*’ (DLT I: 253), ‘*Oglan tıgraşdı/ Çocuklar gürbüzleşti, bahadırlaştı.*’ (DLT II: 212), ‘*Oglan eretti/ Çocuk adanlaştı,*

erkekleşti.’ Çocuk sünnet edildiği zaman da böyle denir (DLT I: 208). ‘Erlık’, ‘erkeklik’ demektir (DLT I: 104). ‘Yigit tayuklandı/ Genç, dayılandı, kibarlandı, kibar kılığına girdi.’ (DLT III: 197). ‘Taylanğ er; (EDPT: 569) (Çawa: ‘Delikanlılara verilen adlardan biri’ (EDPT: 394) (DLT III: 225) ince, kibar, güzel, boylu boslu, rengi parlak, elbisesi temiz adam. Bu kelime en ziyade gençlerde kullanılır. *Taylanğ yigit/* Dalyan gibi genç.’ (DLT III: 386). ‘Yigit kanga kürsdi/ Delikanlı, kanlandı, etlendi. Kendisinden erkeklik belgeleri bile göründü.’ (DLT III: 420). DLT’de görülen çeşitli yarışlardan birisi de erkeklik yarışdır. ‘Olar ikki erleşdi/ Onlar birbirleriyle erkeklikte yarış ettiler.’ (DLT I: 239). ‘Sik’ en azından Orta Türkçe döneminden beri yetişkin erkeğin erkeklik uzvu anlamında kullanılan bir kelimedir. Kâşgarlı bu madde ile ilgili olarak şu açıklamayı getirmiştir:

“Kur’an-ı Kerim’de bu kelimenin geçtiği âyetleri Türklerden bilgisiz erkekler ve kadınlar yanında okuyan kişi bu kelime geldiğinde sesini kısmalıdır; çünkü onlar bu âyetlerin anlamını bilmedikleri için, kendi dillerindeki anlama alırlar ve gülerler. Bu yüzden günaha girerler. Yine bunun gibi ‘tulak- ‘تلاک’ kelimesinin geçtiği âyetleri okurken sesin kısılması gerekir; çünkü Türk dilinde ‘tulak/ dilâk’ kadınlık aygıtı demektir. Yine ‘em ‘م’ kelimesinin geçtiği âyetler yavaş sesle okunmalıdır. Çünkü onların dilinde ‘em’ kadınlık ögesidir. Kelimenin anlamını bilenler için nasıl okunsa zararı yoktur.” (I: 334-335).

‘Sik’ kelimesinin aslı Gök Türk Yazıtları’nda, ‘tamahkâr, istekli, hırslı’ anlamında ‘suk’ (Ergin 2005: 111; Gabain 2007: 295; Tekin 2010: 167) kelimesi olmalıdır. Bilge Kağan Yazıtı’nda, ‘Oğuz tezip Tabgaçka kirdi. Ökünüp süledim. Sukun ... oğlun yotuzın anda altım/ Oğuz kaçıp Çin’e girdi. Eseflenip ordu sevk ettim. Hiddetle, ... oğlunu, karısını orda aldım.’² (BK.D.38) cümlesinde ‘suk’ yer almıştır. Lajos Ligeti tarafından 1981 Budapeşte’de yayımlanan Codex Cumanicus’un 16/4 sayfasında ‘harislenmek, göz dikmek’ anlamında ve ‘suh-’ şeklinde geçen ‘suk’ Kıpçakların torunları olarak kabul edilen Karaçay-Markarların Türkçesinde ‘arzu etmek, özlem duymak’ anlamında ‘suk-’ şeklinde geçmektedir (CC: 16/8). Bu durumda ‘sik’; ‘em/ um < am’ dan gelip, ‘tamah edilen, istenen’ anlamında olan erkek ağzı, ‘amcık’a karşılık, ‘suk’un bir örtmece kelimesi ve kadın ağzıdır. Nitekim ‘suk ernğek’ işaret parmağı demektir. Bu yarsılı yani haris parmaktır. Çünkü ilk önce yemeğe bu parmak uzanır (DLT III: 130). ‘Erkeklenmek’ ise erkeğin erkeklik göstermesi, kabarması, kalkması, dikilmesi anlamındadır. ‘Er siki urundi/ Adamın siki kalktı.’ (DLT I: 201). ‘Suw erkeklendi/ Su dalgalandı.’ ‘Anıñ yini erkeklendi/ Onun tüyü ürperdi.’ (DLT I: 315). ‘Suk’ kökünden geldiği açık olan ‘şuk-kâr’ (EUTS: 139) sözünün Eski Uygurca bazı metinlerde ‘döl, meni, sperm, salgı’ anlamlarında olması (Elmalı 2012: 449), ‘sik’ ile ‘suk’ arasında sadece semantik değil, anlamsal bir ilişkinin olduğunu göstermektedir. Sonuçta, erkeklik uzvu anlamındaki ‘sik’ zamanla örttüğü ‘suk’un yerine geçmiş ve örttüğü kelimeyi unutturmuştur.

Erkeklik uzvu anlamındaki ‘sik’un bir örten kelimesi *yarak*’ (EDPT: 929) (DLT III: 49) olup esasen ‘silâh, zırh’ anlamında bir kelimedir. Gök Türk Yazıtları’nda ‘yarak’ ile ilgili olarak; ‘Yaraklig kandin kelin yanya iltidi/ Silâhlı nereden gelip dağıtarak gönderdi.’ (K.T. D.23; BK. D.19). ‘Kül Tigin yadagin oplayu tegdi, Ong tutuk yurcin yaraklig eligin tutdi,

² Burada ‘sukun’ sözü Bilge Kağan için değil, Oğuzlar için geçerli olmalıdır. Çünkü Çin milleti, uzaktaki milletleri tatlı dili, yumuşak kumaşı ile yakına getirir, ne kötülük yapacaksa o zaman yaparmış (KT G. 5-6, BK K.4-5). Oğuzlar Çin’in tatlı diline, yumuşak kumaşına tamah etmişler ve Çin’e sığınmışlardır. Kaldı ki ‘un’ iyelik eki Oğuz için geçerlidir. Çin’e tabi olmak iyi bir şey mi ki, Bilge Kağan, Oğuzların Çin’e tabi olmasını kıskanmış olsun. Sonuçta ‘sukun’ sözü burada Oğuzlar için ‘tamahkâr, açgözlü’ anlamındadır.

yaraklıgdi kaganka anculadi/ Kül Tigin yaya olarak atılıp hücum etti. Ong valinin kayın biraderini, silâhlı, elle tuttu, silâhlı olarak kağana takdim etti.' (KT. D.32) cümleleri yer almıştır (Ergin 2005: 121; Tekin 2010: 185).

'*Yarak*' sözünün ortaya çıkışı ve türeyişi hakkında altı farklı görüş ileri sürmek mümkündür. Bunlar:

I- Clauson' un *yarlıg* sözü için; "Üstün asta bir emri; bazen üst bir makamdan alt makama iltifat, teveccüh" şeklinde verdiği anlamlar *yarlıka-* fiilinin dayandığı *yarlıg* ad gövdesidir (EDPT: 966-967). Dolayısıyla ancak Tanrı veya Kağan üstten asta *yarı* 'yardım' verebilir, asttaki muhatabını *yarı-lıg* > *yarlıg* halde görebilir (Öner 2004: 117-122).

II- *Yarlıg* > *yarlı* 'yoksul, dilenci, zavallı' sözünün **yarı-lı* > *yarlı* ~ *yurla* 'yoksul' biçiminde kurulduğunu ancak aynı kökle ilgili olarak *yarı-lık* veya *yarlıga-* birleştirmesi yapılmıştır. '*Yarak*' kelimesinin kökü için, '*salya, sümük*' anlamına gelen '*yar*' (DLT III: 3) isim kökü, '*yoksul, sefil, miskin*' anlamında '*yar-lıg*' (DLT III: 42), iki şeyi birbirinden ayırmak anlamındaki '*yar-*' (DLT III: 58). Ayrıca Türkçede '*ya-lın/ çıplak*' ve '*yara*'nın bir manası '*Yarasa*' kuş adında olduğu gibi, '*çıplak, yaralı, tüysüz*' (Ceylan 1993: 71) demektir. '*Ya-*' kökünden gelen ve '*parlak, güneşli, aydınlık*' anlamları bulunan '*yaruk*'un (EDPT: 982) '*yarak*' kelimesiyle bir münasebetini kurmak güçtür (Atay 2006: 7-28). Ancak '*ya-l-*' fiili ile '*döl/ töl*' (*tö:l* d- (EDPT: 490) arasında çok eskiye dayanan semantik bir ilişki düşünülebileceği gibi '*döl/ töl*' ile '*yarak*' arasında anlamsal bir ilişki düşünülmesi mümkündür.

III- '*Yarak-lıg*' (EDPT: 966-967), Wilhelm Thomsen'in 1896 Helsingfors'da basılan sözlüğü 105'de '*silah-lı*' olarak tanımlanmıştır (Aydmn 2004: 81). KB'de birçok beyitte ve hususiyile 529, 559, 2090, 4887 numaralı beyitlerde '*yarak*', '*silâh*' anlamında geçmektedir. DKH (Dresden 81/1, 206/6, 263/13, 264/1), Şeyh Süleyman Efendi'nin ÇL'de (100) ve TS'de (VI: 4310) '*yararlı, hazırlık, esliha, let-i harb, teçhizat*' anlamıyla muhafaza edilmiştir. '*Yarağ/ yarak*'ın '*fırsat, imkân*' gibi manaları da (DLT III: 28) bulunmaktadır.

IV- XIV. asır Türk dili yadigârlarından Nehc-ül-Feradis'te '*yarak(g): kudret, takat, güç*' (Kıvâmettin 1934: 233), XVIII. yüzyılın Türkçe söz varlığı ile ilgili önemli bir eser olan Lügat-ı Fârisî ve Arabî'de '*yarak âmâde, hazır, hazırlanmış*' (23b-3) anlamındadır (Baştürk-Uluocak 2009: 131) şeklindedir.

V- Kök fiillerin en çok iki sesten müteşekkil oldukları bilindiğine göre '*yarak*'ın Türkçedeki '*ya-*' fiil kökünün '*r*'li gövde türevlerinden olan ve '*Deniz, göl, ırmak gibi su kıyılarında veya karada dik yer, uçurum*' anlamına gelen '*yar*'dan türediği de hatıra gelebilir (Atay 2006: 23).

VI- '*Yara-*', *uygun gel-, yaraş-, fayda*' anlamındaki '*yara-*' (DLT III: 87) fiil kökünden gelmesi muhtemeldir. XI. asırda tedavülde olan metal paralar hakkında darp şekline göre kullanılmış olan '*yarmak*' (Özyetgin 2004: 94-95; User 2005: 145) kelimelerinin yapı durumlarının da gözönüne alınması gerekmektedir. '*Erse +k*' sözü için geçerli olan '*-k*' eki, '*yara-*' fiil kökü için yada '*yar-*' isim ve fiil kökü için '*+ak*' eki geçerli olmalıdır. '*Yarak*' bu şekilde '*-k*' eki ile '*tüysüz, çıplak*' anlamında olması mümkündür. Netice itibarıyla, mevcut görüşlerin kendi cihetinden küçümsenmeyecek bir haklılık payı bulunmaktadır.

'*Yarak*'ın emin ve üzerinde kolaylıkla ittifak sağlanabilir bir etimolojisinin yapılması güçtür. Kâşgarlı, bazı kelimelere, '*İkisi de kurala uygundur, güzeldir.*' (I: 435) bazı kelimelere de '*Bu ince bir lügatir.*' (III: 252) kaydını koymuştur. Bu durumda Kâşgarlı'nın yolunu tutmakta '*yarar*' vardır. Nihayet konu '*tabu*' sayılan konulardan olduğundan, sorunun çözümü noktasında; örtmece, halk etimolojisi, halk fonetiği gibi olaylar '*sefil, çıplak, turnaksız, on*

birinci parmak, kamış' dışında dil biliminin birçok kuralının, bazı kelime köklerinde veya eklerdeki kuralsızlık ve kararsızlığın gözönünde bulundurulması gerekmektedir. Anadolu sahasında yazılan eski eserlerde '*arak*' sözü '*silâh*' olarak sık geçmektedir (TS-VI: 4309-4323). Bu söz eski Anadolu Türkçesi'ne Doğu Türkçesinden geçmiş olmalıdır. Ancak nereden gelmiş olursa olsun kelimedeki *arağ* ~ *arak* biçiminde bir tonsuzlaşma söz konusudur. Edebî metinlerde kelimenin yalın yazılışında *arak* yanında *arağ* biçimi de yer almıştır.

'*Aarak*'ın esas anlamı günümüzde unutulmuş olmakla beraber '*örttüğü anlam*' hâlen geçerlidir. Ancak bu defa '*tabanca/ tüfek*' gibi kelimeler '*erkeklik uzvu*' anlamında örtmece kelimeler olarak halen kullanılmaktadır. Osmanlı Türkçesinde dahi '*arak*' ev '*قاراك* *yaraksız*' , '*قاراك* *yararlı*' ve '*yararsız*' anlamındaki kelimelerdendir. Erkeğin erkeklik uzvu anlamında bir örtmece kelime de esasen ağaç demek olan '*yıgaç*'tır (DLT III: 8). Kaldı ki, '*tabu*' olarak kabul edilen konularda halk etimolojisinin nelere kâdir olduğu, '*tabu*' ve '*örtmece*' olayının kelimelerin anlam alanlarına ne derece tesir ettiği (Erol 2002: 35-56) bilinen bir durumdur. Dışarıda olan şeye '*taşak*' denildiği gibi erkeklik aygıtına '*taşak*' (DLT I: 380) ve bütün kuşların yumurtasına, insanların ve hayvanların taşaklarına '*yumurtga/ yumurta*' (DLT III: 433), taşakların zamanla buruşmasına, sölpümesine ise '*meldek*' (DLT I: 480) denirdi (Abik 1997: 11-40). Clauson, '*meldek*' sözünün '*sürmek, oksamak*' sözcüğü ile akraba olabileceği görüşündedir. (EDPT: 766).

Kadının Kılık-kıyafeti ve Süslenmesi

Güzel ve gösterişli olana '*körklüg*' (DLT I: 353) denir, '*kırtış*' sözü ise gerek insanın gerek başkasının yüzünün rengi (DLT I: 460) anlamına gelirdi. Bir kişinin benzinin güzelleşmesine '*Kişi menğizlendi/ Adam benizlendi*' (DLT III: 408), kırmızı yanaklara da '*kızıl anğ*' (DLT I: 40) denirdi. Boyu düzgün kişiye '*tal bodhluğ*' denir; yumuşaklıkta taze dala benzetilir ve en ziyade ince uzun cariyeler için kullanılır (DLT III: 156). '*Çawju*', dalı, budağı, meyvesi kırmızı ve meyvesi acı olan bir ağaçtır. Kadınların parmağı kırmızılıkta buna benzetilirdi (EDPT: 395, 422) (DLT I: 422). Bir kadının yüzünün güzelleşmesi veya güzelliğinin artması durumu '*kız körketti*' (DLT II: 340) ve '*Kız kırtışlandı*' (DLT II: 272) sözleriyle ifade edilirdi. "*Yıgaç uçunga yel tegir; körklüg kişiğe söz kelir/ Ağaç ucuna yel değer, güzel kişiye söz gelir.*" Bu ata sözü; "*Köp söğütge kuş konar; körklüg kişiğe söz kelir/ Gür söğüde kuş konar, güzele söz gelir.*" (DLT I: 319). '*Yarp, insan sevindiği zaman yüzüne gelen parlaklık, yalabıklık*' demektir. '*Anıñ yarbı yazıldı/ Sevindiği için onun yüzünün damarları çekildi, yalabıdı, güzelleşti.*' (DLT III: 6) sözleri DLT'de güzellikle ilgili sözlerdendir.

Kâşgarlı'nın XI. yüzyıl sonları için kaydettiği; "*Kızlar kılını bilseler (ağır başlı zarif olurlarsa) kırmızı (kızıl) giyerler; yaranu (cilvelenmeyi ve sevmeyi) bilseler yeşil giyerler.*" (DLT I: 394; III: 20) şeklindeki sözleri, kızıl-yeşil ikilisini ve bu renklerin eski Türk yaşayışında ne kadar yaygın olduğunu göstermektedir. DLT'deki bir ifadeye göre, Türklerde savaşçı kadınlar, okun kirişe dayanan yerini oymak için üst elbiselerinde '*kezik*' denilen bir bıçak taşırlardı (DLT I: 478). Soylu kadın ve erkekler ise alınlarına '*but*' denen bir kesme takarlardı. '*Kız but üridi/ Kız peruze takındı.*' (DLT III: 120). '*But*' denilen bu kesme Budizm'den geçme bir '*put*' olmalıdır. Aslında Müslüman Türkler Budist ve putperest addettikleri Uygur gavurlarına karşı mücadele ediyorlar ve onların şehirlerindeki putlara pisliyorlardı. Müellifimiz; '*Müslümanların türeleri budur; bir gâvur ülkesine girdikleri zaman horlamak için putları yestehlerler.*' diyor.

"Kelñizleyü aktımız"

Kendler üze çıktımız

Furxan ewin yıktımız

Burxan üze sıçtımız” (DLT I: 343).

‘*Didek*’ gelin giderken, yâd kimselere görünmemek için örtülen bir örtüdür (EDPT: 455) (DLT I: 408). XI. asırda kadınlar başlarını örterlerdi. ‘*Tülfir*’ örtü, perde, kadınlar örtüsü (DLT I: 457), ‘*saraguç*’ ise ‘*kadın yaşmağı*’ (DLT I: 487) demektir. ‘*Uragut saraguçlandı/ Kadın başörtüsü örttü.*’ (DLT III: 205), Bürünçük: “Ham ipekten dokunmuş bez, baş örtüsü.” (EDPT: 367). ‘*bürünçük/ kadın başörtüsü/ bürünülecek nesne.*’ (DLT I: 510), ‘*Uragut bürünçük urundu/ Kadın başörtüsünü örttü.*’ (DLT I: 201), ‘*Uragut bürünçük sarındı/ Kadın, başörtüsünü örttü.*’ (DLT II: 151) ifadelerinden, kadınların başlarını örttüklerini öğreniyoruz. Kadınların ayrıca başörtülerine ‘*enğek*’ (DLT I: 135) denen bir ip bağlarlar, göğüslerine ise ‘*bagırdak*’ (DLT I: 502) (EDPT: 319) denilen bir göğüslük takarlardı. Kâşgarlı, kadınların saçlarını örtmemesini zamanının idraki içinde bir hayasızlık olarak nitelendiriyor ve; ‘*Çakşak üze ot bolmas, çakrak bile uvut bolmas/ Dağ çakşığında ot, başı açıkta haya olmaz.*’ (I: 469) şeklinde bir atasözü naklediyor. Utanmak: <*u:tan-ç (EDPT: 60). (uvut+a-n-) (EDPT: 7). ÇL’de Taz: “*Hayâsız kadın, fahişe, yosma/ Schamloses, weib, luder laufen*” (ÇL: 184) şeklinde tanımlanmıştır. DLT’de kadınlarıniple yüz tüylerini alma işlemi ‘*yıpla*’ eylemi ve bunun ‘*yıplaş/ yıplal*’ çatılarıyla anlatılıyor. ‘*Uragut yüzün yıprattı/ Kadın yüzünün kıllarınıiple aldirdi.*’ (II: 355; III: 307). ‘*İkki uragut menğdeşdi/ İki kadın birbirlerinin yüzünün kıllarını aldılar, kıl yoluştular.*’ (DLT III: 399) veya ‘*Uragutlar yüzün yıplaşdı/ Kadınlar birbirlerinin yüzünüiple yoldular.*’ (III: 104).

İnsanın kılık-kıyafetini bütünleyici unsurlardan birisi de saç şekilleridir. Kadınların başlarında bulunan saç örgüsü ve örülmüş saça ‘*örgüç/ örçük/ örküç*’ (DLT I: 95, 103) (EDPT: 223) insanın kakülü, alın perçeme de ‘*pürçek*’ (DLT I: 476) denirdi. ‘*Kız örgüçlendi/ Kız örgülü saç sahibi oldu.*’, ‘*Uragut onğıklandı/ Kadın takma züluf koydu, keçi kılından yapma züluf takındı.*’ (DLT I: 312). Müellifimiz Kâşgarlı, ‘*kijik*’i Arguca ibaresiyle perçem, züluf (DLT I: 391) diye tanımlıyor. Türklerde kadınlar keçi kılından yapılmış ‘*önğik*’ (DLT I: 135) denilen bir züluf takarlardı. ‘*Kız kesmelendi/ Kız zülüflendi.*’ (DLT III: 203), ‘*Uragut onğıklandı/ Kadın keçi kılından züluf takındı.*’ (DLT I: 135, 311/2) gibi sözler DLT’de yer alan sözlerdir.

Yirilmiş, eski canlılığı kalmamış olan herhangi bir nesneye ‘*yirük nenğ*’, buradan alınarak güzelliği kalmamış bir kadına da ‘*yirük işler*’ (DLT III: 18) denirdi. Burada ‘*yirük*’ sözü gayet müphemdir. Ancak ‘*yirük işler*’ sözü, iki deliği bir olan kadın demek olmalıdır. Kadının yüzünün buruşması, derisinin büzülmesi ‘*İşlar yüzi burkurdu/ Kadının yüzü buruştu, derisi büzüldü.*’ (DLT II: 171) şeklinde söylenirdi. ‘*Çil*’ (EDPT: 417) Oğuzca ibaresiyle verilen ve ‘*çirkinlik*’ (DLT III: 134) anlamına gelen bir sözdür. Aynanın veya kadınların yüzüne düşen çilliklere ‘*kög*’ (DLT III: 132) denirdi. ‘*Yüzi anıñ köglendi/ Onun yüzünde kekklik çilleri çıktı.*’ (DLT II: 253). Hastalıktan ve buna benzer şeylerden onun yüzü buruştuğunda ‘*anıñ yüzi onğıktı*’ (DLT III: 394) denirdi. Kâşgarlı; ‘*Ödhlek karıtmişka bodhuğ talkımas*’ yani ‘*Zamanın kocattığına boya, kına ayıp sayılmaz.*’ şeklinde bir söz naklediyor (DLT II: 304). Fakat ‘*Yüzge körme erdem tile/ Yüze bakma fazilet ara.*’ şeklindeki sözü de ilâve ediyor (DLT II: 8; III: 143). Kâşgarlı’nın çağdaşı olan Yusuf Has Hacib de; ‘*İçingni beze tutma taş sır boduğ/ İçini süsle, dışını boyayıp cilâlama.*’ (KB: 5112) diyor. ‘*Uragut bezendi*’ (DLT II: 142) veya ‘*uragut bezendi, kozandı*’ sözü ‘*Kadın bezendi, süslendi*’ (DLT II: 155) demektir. ‘*Kırşen/ düzgün*’, kadınların yüzlerine, ‘*enğlik*’ (DLT I: 115) ise yanaklarına sürdükler kırmızı renkli bir boyadır. Kadınların yanaklarına sürdükleri allık (allık: EDPT: 121) anlamındaki ‘*enğlik/ ikadnımalna şuk rib ilkner lızık rezneb egedrö ,eli*’ (DLT I: 93) arasında, gerek mâna, gerek şekil bakımından bir yakınlık göze

çarpıyor. ‘Uragut kirşenlendi/ Kadın yüzüne düzgün süründü.’ (DLT II: 278), ‘Kirşen anıñg yüzün yolrattı/ Düzgün onun yüzünü yalabilattı/ Düzgün kadının yüzünü yalabıttı, parlattı.’ (DLT II 353). ‘Yaldruk’ cilâlı nesne anlamındadır. Makyaj yapmakta çok aşırıya kaçan ‘yalabuk’ karıya ‘yaldruk işler’ denir ki, ‘süslü kadın’ demektir (DLT III: 432).

‘Yüzük’ sözü DLT’de bugünkü söyleniş ve manada ancak bir kez geçmektedir (DLT III: 18). Kadınların göğsü ile boynu arasındaki gerdanlık takılan yere ‘büksek’ (DLT I: 476) denirdi. Gerdanlığa Oğuzlar ‘kilide’, değer Türkler ‘bakan’ derlerdi (DLT I: 432). ‘Boğmak’ da gerdanlık demektir. Bu altından, gümüşten yapılır, üzerine değerli taşlar ve inciler oturtulur. Gerdek gecesi için süslenen geline takılırdı (DLT I: 466). ‘Monçuk’ yani ‘boncuk’ (DLT I: 475) süs için boyuna takılan değerli taşlardır. ‘Kız monçuklandı/ Kız boncuklandı, cariyeye, takma süs, gerdanlık, boncuk gibi şeyler sahibi oldu.’ (DLT II: 276). ‘Uragut yinçüsin tizindi/ Kadın incisini dizdi.’ (DLT II: 146). ‘Yinçü kulaktın salındı/ İnci kulaktan sarktı.’ (DLT II: 154). ‘Ökmek’ kadınların kulaklarına taktıkları altın veya gümüşten yapılan halka/ küpe demektir (DLT I: 105). ‘Uragut ökmeklendi/ Kadın küpe sahibi oldu.’ (DLT I: 314). ‘Tolgağ’ da kadınların takındığı bir küpedir. ‘Yinçü tolgağ’ (DLT II: 288) ise inci küpe demektir. ‘Kız yinçü tolgadı/ Kız incili küpe takındı.’ (DLT III: 289). Kâşgarlı, ‘azgan’ denen kuşburnu ağacının meyvelerinin küpeye benzediğini söylüyor (DLT I: 439). Kadınların kullandığı bir başka süs eşyası da bileziktir. ‘Kadın bilezükledi/ Kadın bilezik takındı.’ (DLT III: 205).

Cinsel Uyarıcılar

İnsanların beden ve ruh durumu ile yaşı cinsel gücünü etkilemiş, tarihin her döneminde diğer hastalıklar yanında cinsel sorunlarına da tedavi aramışlar veya cinsel gücü arttırıcı yöntemlere başvurmuşlardır. Bilge Kağan Yazıtı’nın güney yüzü on birinci satırında, cenaze töreni için Lisün Tay-Sengün tarafından getirildiği söylenen *çından ağacından* (sandal ağacı), DLT’de, sadece ‘kokulu bir ağaç’ (DLT I: 436) olarak bahsedilir. ‘Santalum album, the sandal-wood tree’ (EDPT: 425). Bu bitkinin odunundan çıkarılan uçucu yağın (*Oleum santali*/ Santal esansı) özellikle kozmetik alanında parfüm yapımında kullanıldığı, yatıştırıcı özelliğe sahip bu yağın ağrıyan bölgeye sürülmesi durumunda ağrıyı yok ettiği ve idrar yolları enfeksiyonlarına iyi geldiği, hatta bazı kaynaklarda cinsel gücün artırılmasında da kullanıldığı belirtilmektedir (Aydın 2011: 29).

DLT’deki bir kayda göre; kökü insana benzeyen ve erkeklik kuvveti kalmayanların kullandıkları ‘sıgun otu/ gingseng kökü’ (DLT I: 409) (EDPT: 811) denen bir ot vardır. Bu otun erkeği ve dişisi olur, erkeği erkeğe, dişisi kadına verilir (DLT I: 409). Müellifimiz, ‘yung’ adı verilen ve ciğer bitişik bezli bir et olup, sadece kadınların yediği bir yiyecekte bahsetmekle beraber, bunun mahiyeti pek anlayamıyor (DLT III: 361). Fakat cinsellikle ilgili olması muhtemeldir.

Aşk, Sevgi ve Cinsellik Üzerine Beyit ve Dörtlükler

Türk şiirinin günümüze kadar ulaşabilen en eski örnekleri DLT’de bulunan manzum parçalarıdır. Bu manzum parçalar, Türk kültürünün XI. asır ve öncesine ait birikimlerinin geniş bir biçimde ve çeşitli boyutlarıyla yer aldığı zengin içerikli metinlerdir. Müellif, kelimelerin manalarını daha iyi anlatmak için bazen atasözlerinden, bazen deyimlerden bazen de dörtlük ve beyitlerden örnekler vermiştir. Eserdeki manzumelerin çoğu hece ölçüsüyle yazılmış olup toplam mısra sayısı 754’ü bulmaktadır. Manzumelerden 324’ünün aruz ölçüsüyle yazıldığı görülüyor. Bunlara atasözleri ve hikmetler dahil edildiğinde aruz ölçüsüyle yazılan mısra sayısı 380’i bulmaktadır. Bu manzumelerin 149’u dörtlük, 79’u beyit biçiminde yazılmıştır.

Beyitlerin tamamı ile dördlüklerin 27'si aruz ölçüsüyle, dördlüklerin 137'si hece ölçüsüyle yazılmış olup bunların çoğunluğu yedi, sekiz ve on iki hecelidir. Aşk, sevgi ve cinselliğe dair sekiz beyit ile on yedi adet dördlük herhangi bir ilâve yapılmaksızın bu çalışmamıza dahil edilmiştir.

“Ödhik otı tutunup

Öpke yürek kagrulur.”

‘Sevgi ateşi tutuştuğu zaman ciğer, yürek kavrulur’ (DLT II: 144).

“Köngli köyüp kanı

kurıp agzı açıp katgurur

Sızgurgalır üdhikler

essiz yüzi burkurur”

‘Kalbi yanıp, kanı kuruyarak ağzını açarak katılır; sevda onu sarartır, solgun yüzünü

buruşturur.’ (Âşık, halkın yanında ağzı açılışıya güler, kalbi yanıktır, kanı

kurumuştur. Âşk onu eritmek üzeredir. Yazık onun solmuş çehresine.) (DLT II: 188).

“Oğrağım kendü yırak

Bulnadı meni karak”

‘Öz uğrağım ırak. Beni gözleri tutsak etti.’ Uğrağım uzak, lâkin sevgilimin gözleri beni tutsak etti, yolumdan alıkoydu. (DLT III: 29).

“Üdhik mini komuttı

Sakınç manğa yumuttı

Könglüm anğar emitti

Yüzüm mening sargarur”

‘Sevgi beni coşturdu, sıkıntı başıma toplandı; ona gönlüm aktı, yüzüm sararıyor.’

(Sevgilime karşı olan aşkım beni heyecana getirdi; bende kaygı toplandı, gönlüm ona

meyletti, onun için yüzüm sararır.) (DLT I: 69).

“Üdhik meni küçeyür

Tün kün turup yıglayu

Kördi közüm tawrakın

Yurtı kalıp aglayu”

‘Aşk bana zulmediyor, gece gündüz durup ağlayarak, gözüm onun davrandığını gördü, yurdu boş kalarak.’ (DLT III: 258).

“Kulak eşitse köngül bilir

Köz körse üdhik kelir”

‘Kulak işitirse gönül bilir, göz sevgilisini görünce coşkunluk gelir.’ (DLT I: 212).

Türkçede ‘tuz’ sözü aynı zamanda ‘güzel’ anlamında kullanılmıştır.

“*Awlalur özüm anıñ tuzunğa*

Emlenür közüm anıñ tozunğa”

‘Gönlüm onun güzelliğiyle avlanır, gözüm onun ayağının tozuyla ilâçlanır.’ (DLT I: 296).

“*Bering manğa sözkiye*

Menğliğ kara tuz kıya

Yalwın tutar közkiye

Munğum mening bilinge”

‘Bana sözceğiz veriniz, ey benli esmer, tatlı yüzlü, gözleri büyüleyici; Çektiğim bunu bilesin.’ (DLT III: 359).

“*Yalwın anıñ közi*

Yelkin anıñ özi

Tolun ayın yüzi

Yardı mening yüker”

‘Onun gözü büyüldür. Onun özü konuktur. Yüzü ayın on dördüdür. Benim yüreğimi parçaladı.’ (Sevgilisini anlatarak diyor ki: Onun gözünde büyü vardır, onunla avlanır. Kendisi, içirimde konuktur. Yüzü ayın on dördü gibidir; beni bakışlarıyla vurdu, kalbim bundan yarıldı.) (DLT III: 33).

“*Yelkin bolup bardıki könglüm anğar bağlayu*

Kaldım erinç kadguka ışım udhu yıglayu”

‘Misafir olup sevgilim gitti, gönlümü ona bağladım. Kaygıda kaldım; işim, arkasından ağlamaktır.’ (DLT III: 309).

“*Bulnar mini öles köz,*

Kara mengiz kızıl yüz.

Andın tamar tükel tuz;

Bulnap yana ol kaçır”

‘Baygın göz, esmer beniz, pembe yüz beni tutsak eder. O çehreden bütün güzellikler damlar, beni tutsak ettikten sonra kaçır.’ (Üzerinde güzel ben bulunan yakışıklı çehre ve baygın gözler beni tutsak ediyor; sanki yanaklarından güzellik damlar, beni tutsak ettikten sonra kaçıp gider.) (DLT I: 60).

“Awlap meni koymangız,
Ayık ayıp kaymangız,
Akar közüm uş tengiz.
Tegre yöre kuş uçar.”

‘Beni avlayıp bırakiverme, söz verip cayma; gözüm deniz gibi akar, yöresinde kuşlar uçar.’ (Beni avlayınca horlama, alçak görme; verdiği sözü tut, gözümünden deniz suyu akıyor,-çünkü denizin suyu tuzlulukta göz yaşına benzer-gözümünden akan suların etrafında kuşlar uçuşur.) (DLT II: 45).

“Yıglap udu artadım.
Bagrım başın kartadım.
Kaçmış kutug irtedim.
Yağmur kipi kan saçar.”

‘Arkasından ağlayarak bozuldum, bağrımın yarasını deştim, giden saadeti aradım, gözüm yağmur gibi kan saçar.’ (Bozulacak kadar sevgilimin arkasından ağladım, kapandıktan sonra yüreğimin yarasını yeni baştan açtım; kaçmış talihin arkasına düştüm, gözüm yağmur gibi kan akıtır.) (DLT I: 272).

“Yükñüp manğa imledi
“Közüm yaşın yamladı
Bagrım başın emledi
Elkin bolup ol keçer”

‘Boyun eğip bana işaret etti, gözüm yaşını sildi, bağrımın yarasını sağalttı, konuk olup geçti.’ (Sevgilisinin hayalinin geçtiğini anlatarak diyor ki: O, beni yeniden diriltti; benim tarafıma hizmetle işaret etti; kendini görmekle, gözümün çapağını sildi, sağalttı; ciğerimin yarasını emledi; o, misafirdi, geçti, gitti.) (DLT I: 60; III: 85).

“Könğlüm angar kaynayu;
İçtin angar oynayu,
Keldi manga boynayu,
Oynap meni argarur.”

‘Gönlüm ona kaynıyor, içeride onunla oynasırken. Bana kurularak geldi, oynayarak beni oyalıyor.’ (Evin içerisinde sevgilimle oynadığım zaman gönlüm coştı, kaynaştı. Kurularak bana geldi, beni yorasıya kadar oynadı.) (DLT I: 226).

“Bardı közüm yaruki,
Aldı özüm konuki.
Kanda erinç kanıki?
Emdi udın odgarur.”

‘Gözümün nuru gitti, canımı aldı. Nerede o dileğine eren? Şimdi beni uykudan uyandırır.’ (Göz bebeğim gitti, onun gitmesiyle ruhum da birlikte gitti. Şimdi o nerededir? Beni uykudan uyandırıyor, gözüme uyku girmiyor.) (DLT I: 46).

“Kördü meni emleyü
Baktı manğa imleyü
Kaldım köngül tumlyu
Kadgu meni turgurur.”

‘Beni sağaltarak gördü, bana işaret ederek baktı, gönlüm donarak kaldım. Kaygı beni durdurur.’ (Sevgilim beni gördü ve beni tedavi etti. Bana baktı ve selâmla işaret etti. Ben onun izinde sıkıntı yüzünden donmuş olarak kaldım. Kaygı beni durgunlaştırıyor, sıkıyor.) (DLT III: 295).

“Köğler kamuğ tüzüldü
Iwrık, idhiş tizildi
Sensiz özüm özeldi
Kelgil amul oynalım.”

‘Bütün türküler düzüldü, İprikler, kadehler dizildi, Gönlüm seni arzuluyor, Hemen gel de, seninle oynayalım.’ (Şarkılar ve ırlamalar arası uzlaştı, kadehler, ibrikler dizildi, gönlüm seni istiyor. Hemen gel de yüreğim dinlenerek oynayalım.) (DLT III: 131).

“Kizlep tutar sewüklük
Adhrış küni belgürer
Başlığ közüğ yapsama
Yaşı anın sawrukur”

‘Sevgiyi gizli tutar, ayrılık günü belirir; yaralı gözü kapatma, onun yaşı fişkirir, savrulur.’ (Gizli sevgi ayrılık gününde belli olur. Yaralı ve yaşlı göz, yaşını saklayamaz.) (DLT II: 172).

Kâşgarlı, birbirini seven fakat ayrı mekânlarda bulunan iki kişinin buluşmalarını şöyle kaydediyor:

“Aydum anğar sewük
Bizni taba ne elük
Keçting yazı kerik
Kırlar edhiz bedhük”

‘Sevgilime söyledim: bizim tarafa yüksek, büyük, kırları geçerek nasıl geldin?’ (Ey sevgilim! Yüksek tepeleri, uzun kırları, geniş ovaları geçerek bize nasıl geldin.) (DLT I: 94). Sevgilisi ise şöyle cevap veriyor:

“Aydı seninğ udhu

Emgek telim idhu

Yumşar katıĝ ödhü

Könĝlüm sanĝa yügrük'

'Dedi: Senin tarafına çok emek, zahmet vardı; katı daĝlar yumuşadı, gönüm sana doğru koşuyor.' (Bize kadar bu sarp daĝları geçerek nasıl geldin? Cevap olarak dedi ki: Kalbim senin yanına çabuk gelmek dileĝiyle çarpıyor; daĝlar yumuşadı.) (DLT I: 110).

"Koygaşup yatsa anıĝ yüzinge

Alsıkar ökin anıĝ sözinge

Minĝ kişi yolugı bolup özinge

Bergeler ödhin anıĝ közinge"

'Kim onun koynuna girip yüzüne bakarak yatsa, onun sözleriyle aklını aldırır. Bin kişi kendini ona fedâ eder, onun gözlerine kendilerini verirler.' (DLT I: 243).

"Kim ayıp iştür kulak

Ay ewi artuç butak'

'Kim der ki ay evinin (hâlenin) ardıç dalı olduĝunu işitmiş olsun. Burada cariyeyi anlatıyor. Yüzünü aya, boyunu dala benzetiyor.' (DLT I: 377).

"Ardı seni kız bodı anıĝ tal

Yaylır anıĝ artuçı burnı takı kıwal"

'Kız seni yordu, onun boyu dal gibi; iki yana ardıç gibi salınır, burnu da düzgündür. Yumuşak vücutlu cariyeye seni aldattı, onun vücudu, yumuşaklıktan eğilir, ardıç dalı gibi salınır; burnu dahi çekmedir.' (DLT I: 412).

"İkledi meninĝ adhak

Körmedhip ogrı tuzak

İgledim andın uzak

Emlegil emdi tuzak"

'Ayaĝım tuzaĝa takıldı, gizli tuzaĝı görmeyerek, bundan uzun hastalık çektim. Sevgilim ilâç etti.' (DLT I: 380).

Başlıca Sövgü Sözleri

Sövmek, 'sökmek' şeklinde dahi söylenir (DLT I: 368). Sövmek Türkmen dilinde 'karıt' (EDPT: 648) demektir ki bu Arapçadaki 'غارت' kelimesinden gelmiş olmalıdır (DLT I: 256). 'Ol anı sökdi/ O, ona sövdü.' (DLT III: 184). DLT'de sövgü kaydıyla geçen on üç kelime tespit edilmektedir. Bu kelimeler; *yudhuĝ, yudhut, senĝregü/ yinĝdegü, süprük, kaşanĝ* (EDPT: 674), *kuyar* (EDPT: 679), *satır* (EDPT: 802), *karıt, kötlük, kötüç, katıĝlıĝ er, çabak er ve kançık*'tır. Bu on üç sövgü ifadesinden *yudhuĝ, yudhut, senĝregü/ yinĝdegü, kötüç* (EDPT: 702) sözleri çocuklar için, *kaşan* sözü köleler için, *kuyar* sözü hem hayvanlar hem köleler için kullanıldığı kaydedilmiştir. Sövgü bildiren diğer yedi sözden dördü, *süprük, satır, karıt* ve *kötlük* sözleri herhangi bir kısıtlama olmadan genel kullanılmış, kalan *katıĝlıĝ er, çabak er* erkekler için, *kançık* kelimesi ise kadınlar için kullanılmıştır. *Yodhuĝ* ve *yodhut* (DLT III: 13) (EDPT: 888) ile *kötlük* ve *kötiç* aynı kökten gelen (EDPT: 703) kelimelerdir. Biz bu sövgü

sözlerinden sadece cinsellik çağrıştıranları buraya aldık. Bunlardan; ‘*satır*’ (EDPT: 802) sözü ağır bir sövmeye sözü olup, ‘*veled-i zinâ*’ anlamında ‘*piç, aslı belirsiz*’ (DLT I: 406) demektir. ‘*Kötlük*’, sövmek için kullanılır ‘*puşt*’ (DLT I: 478) demektir. Bu kelime aslında ‘*hemcinsinden hoşlanan erkek*’ anlamına gelmiş olmalıdır. ‘*Kötiç*’, genç çocuğa sövüldüğü zaman söylenir. ‘*Kıç gibi kokmuş*’ demektir. Kıça nispet olunur (DLT I: 360), ‘*Katıgıç er*’; soyu şüpheli, nesebi sahih olmayan kişi ‘*soysuz*’ yani ‘*sütü bozuk*’ (DLT I: 496) anlamındadır. ‘*Çabak er*’, soysuz, mayası bozuk, sütsüz adam (DLT I: 381), ‘*süprük*’ (EDPT: 792) sözü ise, süprüntü; bir adama kızıldığında sövmeye olarak kullanılır (DLT II: 231). ‘*Kançık*’, aslında dişi köpek demektir. Bir kadına sövüldüğü zaman dişi köpeğe benzetilerek ‘*kançık*’ (DLT I: 475) denir. Türkçede ‘*korkak, pısrık, düzenbaz*’ ve nihayet ‘*dişi köpek*’ ve argoda ‘*kadın*’ anlamında kullanılan bu ‘*kançık*’ın, (DLT I: 475) sadece DLT’de geçen ve Kâşgar çevresinde yerleşik yaşam sürmekte olup sonradan Türkleşmiş olan Kençekler (DLT I: 30, 480; II: 277) ile ilgili olması (yerleşik yaşama geçen Oğuzlara ‘*tembel*’ anlamında ‘*Yatuk*’ (EDPT: 887) (DLT III: 14), Farslara ise korkak-ürkek anlamında ‘*Sukak*’ (EDPT: 808) DLT II: 287 denilmesi gibi) akla gelmekte ise de, bunun aslının Türk saraylarındaki Çinli prensesler hakkında söylenen ‘*Kung-Çu*’ sözü olması ve bunun zamanla söylene söylene fonetik değişim sonucu önce ‘*Kun-cuk*’ ve nihayet galat ile ‘*Kançık*’ şekline dönüşmüş olması daha yatkin görünüyor. Diğer yandan Kâşgarlı’nın, ‘*yaka, urba yakası*’ anlamında ve Oğuzca ibaresi ile kaydettiği ‘*künçek/ künçük*’un (I: 480) (EDPT: 728) ‘*kançık*’ ile nasıl bir irtibatının olabileceği tartışılabilir. Nitekim ‘*yenge*’ ile bir münasebeti düşünülebilecek olan ‘*yeng*’: ‘*elbise, ceket kolu*’ (DLT III: 362) (EDPT: 940) demektir. Sonuçta DLT’de kançık: ‘*dişi köpek*’ kelimesindeki +çık ekinde dişillik morfemi izi görülmektedir. Bu morfem dişilik eki +çe/ +çi morfeminin +k ile uzatılmıştır; yine eserde geçen kunaçın: ‘*Genç kısrak*’ ve Doğu Türkçesindeki burçın: ‘1. *dişi geyik*, 2. *dişi ördek*’ kelimelerindeki +çın eki de dişillik bildiren bir morfem olup +çe/ +çi ekinin +n ile uzatılmış biçimidir (Doğan 2011: 91)

Başlıca Cinsel Sorunlar

Tıp ve eczacılığın kökenlerinin ne kadar eskiye dayandığı hakkında kesin bir bilgi bulunmamakla beraber, hem normal hastalığın hem de cinsel hastalıkların en az insanlık tarihi kadar eski olduğunu söylemek herhalde yanlış olmayacaktır. Avret yeri bitişik olan kadınlara ‘*çor uragut*’ (DLT III: 121) (EDPT: 428) bazı kadınların herhalde tıbbî zorunluluklardan dolayı sünnet edilmesine de ‘*beçel*’ (DLT I: 392) (EDPT: 295) denirdi. Bu kelime CC’de ‘*kalçası kırık*’ (CC: 163/1) ve Kırgız sözlüğünde 1-‘*oturak*’, 2-‘*elinden iş gelmez, beceriksiz, her işi yüzüne gözüne bulaştıran.*’ (Yudahin 1998: 103) anlamındadır. Bunun dışında cinsiyeti belirtilmemekle beraber ‘*çanaç*’ (EDPT: 425) denilen ve kendini düzdüren kişilerden bahsediliyor (DLT I: 358). Kelime Kırgız sözlüğünde, ‘*Şöhreti afaki tutup da birdenbire kepaze olan adam.*’ (Yudahin 1998: 250) anlamındadır. ‘*Ol anı çanaçladı/ O, onu arık gördü, o, onu arıklığa, gevşekliğe nispet etti.*’ (DLT III: 330). Arık ~ ar-uk: “Yorgun, zayıf” (EDPT: 214). Bu ‘*çanaç*’ın, ‘*eşcinsel*’ anlamında olması kuvvetle muhtemel ise de hakkında yeterli açıklama olmadığından hüküm kurulması güçtür. Ancak Sertkaya, bu kelimenin Toharca kökenli bir kelime olduğunu belirtmektedir (Sertkaya 2009: 33).

Cima, Zinâ, Tecavüz ve Livata

‘*Göt*’ (DLT I: 321) (EDPT: 702) ‘*kudruk*’ (DLT I: 473) ve ‘*yaya*’ (DLT III: 26-170) bugünkü gibi ‘*kıç/ göt*’ anlamında kullanılan kelimelerdir. ‘*Yamız*’, kasığın iki tarafı, kalçanın iç yandan uçları (DLT III: 10) demektir. ‘*Es*’, açık olmamakla beraber, kadın ve erkeklerin avret yeri, ayıp yerleri anlamında olmalıdır.

“*Idhu berüp boşuttum*
Tawar yoluğ taşuttum
Eren essin aşuttum
Yükün barça özi çağdı”

‘Serbestlik verip bıraktım, kendini kurtarmak için mal bulsun diye dışarı çıkardım, herkesin ayıbını örttüm; o, bütün yükünü kendisi sardı.’ (DLT I: 210).

‘*Tawuş/ Tavıuş*’ (DLT I: 367; III: 335) ve ‘*üdhik*’ (DLT I: 69) duygu ve his kıpırdaması. aşk ve sevginin coşması anlamındadır. ‘*Erin*’, dudak (DLT I: 77), ‘*öpüş*’ öpmek (DLT I: 60) demektir. ‘*Men anı öpsedim*/ Ben onu öpmek istedim.’ (DLT I: 275), ‘*Öl meni öpdil*/ O beni öptü.’ (DLT I: 163), ‘*Ol anı öptürdi*/ O, onu öptürdü’ (DLT I: 217), ‘*Ol meniğ birle öpüşdi*/ O, benimle öpüşü.’ (DLT I: 180).

‘*Tuzak*’ kişinin sevgilisi, sevgi yönünden söylediği kelimedir (DLT I: 480). ‘*Ol meni sewdi*/ O beni sevdi.’ (DLT II: 15), ‘*Men anğar ısındım*/ Ben onu sevdim’ (DLT I: 201). ‘*Könğlüm anğar sawuldi*/ Gönlüm ona aktı.’ (DLT II: 125). ‘*Ödhik meni komıttı*/ Sevgi beni çoşturdu, heyecana getirdi.’ (DLT II: 311). ‘*Könğül bulgandı*/ Gönül bulandı.’ (DLT II: 238). ‘*Olar ikki sewişdi*/ Onlar ikisi seviştiler.’ (DLT II: 102). ‘*Men anı oxşadım*/ Ben onu okşadım, şakalaştım, oynadım.’ (DLT I: 282). ‘*Er yalındı*/ Adam soyundu.’ (DLT III: 85). Çıplak olan her şeye ‘*yalıng*’ denildiği gibi, çıplak adama da ‘*yalıng er*’ denir (DLT III: 373).

‘*Sikiş*’ Sikiş (DLT I: 369). ‘*Uragut erseklendi*/ Kadın azgınlığı yüzünden ersedi, erkek istedi.’ (DLT I: 314). ‘*Uragut kiçindi*/ Kadın orospu oldu, gicişti.’ (DLT II: 156) anlamındadır. ‘*Er siki urundi*/ adamın siki kalktı.’ (DLT I: 201). ‘*Er uragutnu sikti*/ Erkek kadını sikti.’ (DLT II: 22). ‘*Er uragut birle sikişdi*/ Adam kadınla sikişti. Bunlardan her ikisi de bu kelimedede birleşmişlerdir.’ (DLT II: 107). ‘*Uragut sikildi*/ Kadın sikildi.’ (DLT II: 126). Bu anlamlara gelebilecek bir kelime de ‘*erre*’dir. ‘*Erre*’ aslında ‘*sidik*’ anlamındadır, eşek kaşandırılmak istendiği zaman, iki üç kere söylenen bir sözdür, eşek de kaşanır. Bu söz Arapçaya uygun düşmüştür; çünkü erkeğin kadınla çiftleşmesine ‘*erre*’ denir (DLT I: 39).

‘*Er künğın siktürdi*/ Adam cariyesini siktirdi.’ (DLT II: 186). ‘*Uragutnu sikitti*/ O, kadını düzdürdü.’ (DLT II: 309). ‘*Ol kızığ kızadı*/ O, kızın kızlığını bozdu.’ (DLT III: 265). ‘*Er kızığ kapakladı*/ Adam kızı bozdu.’ (DLT III: 338). ‘*Er kızığ basdı*/ Üzerine çöktü, çullandı.’ (DLT II: 10). ‘*Er kızığ kıldı*/ Adam kızı yaptı. Bu söz, erkekle dişinin birleşmesinden kinâyedir; onun için Oğuzlar bu sözü söylemekten kaçınır ve ‘*kıldı*’ yerinde ‘*etti*’ derler (DLT I: 171; II: 25).

Türkçede ‘-vş’ eki çoğunlukla soyut isimler türetmek için kullanılan bir ektir: köse:- ‘*iste-*’ > kösüş: ‘*istek*’. Türkiye Türkçesinde daha çok bir işin nasıl yapıldığını anlatır. (Clouston 2007: 194). ‘-vş-’, karşılıklı yapılan işleri anlatan bir ektir: ur- > uruş. Eş zamanlı işleri anlatmak için kullanılır: igle- ‘*hasta ol-*’ > igleş- ‘*birlikte hasta ol-*’. Rekabet ve işteşlik bildiren fiiller de türetir. Tek özneli cümlelerde ise fiilin bildirdiği işe öznenin tamamının dâhil olduğu bildirir: boyma:- ‘*dolan-*’ > yip boymaşdı/ *İp tamamen dolaştı*. ‘-vş-’ eki her dönemde işlek bir ektir (Clouston 2007: 196). Bu ‘*sik +iş*’ ve ‘*sik +iş +mek*’ kelimeleri bu eklerle yapılmış olan isim ve fiillerdir. Ancak ‘*sik*’in aslı ‘*suk*’ olduğundan ‘*suk +uş* > *sikiş*/ karşılıklı heveslenmek, istekleşmek’ ve ‘*suk +uş +mak* > *sikişmek*/ sikişme eylemini karşılıklıca yapmak’ olmalıdır. Kâşgarlı, zaten ‘*Bunlardan her ikisi de bu kelimedede birleşmişlerdir.*’ (II: 107) diyor.

Çehiz yani başlık anlamına gelen bu kelimesi aynı zamanda ‘*çok*’ yani ‘*fazla/ ziyade*’ demektir. Kız baba evinden ayrılırken oğlan evince velâyet hakkı olarak ‘*kalıng*’ (EDPT: 622)

denilen bir bedel de ödenirdi. Bu sebeple ‘kız’ sözü, ‘nadir bulunan’, ‘kıymetli’³ ve ‘pahali’ anlamına gelirdi. ‘Kız menğ/ Pahalı nesne.’ (DLT I: 326-7), ‘Er atığ kızlandı/ Adam atı pahalı buldu.’ (DLT III: 198), ‘Ol nenğni kızlandı/ O, o şeyi pahalı buldu.’ (DLT III: 199). Kâşgarlı’nın naklettiği eski bir Türk sözü; ‘Kalinğ berse kız alır, kerek bolsa kız alır/ Çehiz veren kız alır, gerekli olan pahalı alır.’ yani (Bir adam çehiz verirse gelini kız oğlan kız alır. Bir şey isteyen kimse o şey kendisine gerekli ise onu yüksek para ile alacaktır) (DLT III: 371) diyor. Kâşgarlı’nın çağdaşı Yusuf Has Hacib ise; ‘Bu mundağ kişiler bolur idi kız. Bu kız kızlık kıldı kız atı kız/ Bu kişiler nadir olur; nadirliği yüzünden ki, nadire kız adı verilmiştir.’ (KB: 564), “Kız ermez bu yalnguk kişilik kız ol, az etmez bu yalnguk könili az ol/ İnsan nadir değil, insanlık nadirdir; insan az değil, doğruluk azdır.” (KB: 866), “Kız ermez kişi kör kişilik kız ol, köni çın kişilerni öğdi ukuş/ İnsan nadir değil, insanlık nadirdir.” (KB: 869), ‘İdi kız erür bu tiriglik küni. Yava işke işletse bolmaz muni/ Bu hayatın her günü çok kıymetlidir, bunu boş yere harcamak doğru olmaz.’ (KB: 3544). Bu bilgiler, evlenmede bakire kız bulmanın zorluğunu ve bakire kız almaya neden bu kadar önem verildiğini ortaya koymaktadır.

Oğuzlarda oğlancılık ‘livata’ esasen büyük suç olmakla beraber; homoseksüeller (lûti) de yok değildir. Bu gibi durumlar için ‘küçemek’⁴ ve ‘kötlemek’ sözleri kullanılmıştı. Dikkati çeken nokta, bu hususta geçen iki cümleden birinde, ‘Oğlanığ küçedi/ Oğlana zorla fenalık yaptı’ğının (DLT III: 259) kaydedilmesidir. Diğer cümlede ise sadece ‘Oğlanığ kötledi/ Çocuğa fenalık yaptı.’ (DLT III: 299) deniyor ve bunun zorla olup olmadığı belirtilmiyor. Cariyelere zorla fenalık yaparsa yine böyle denir. Cariyesini veya kendi karısını başkalarına bir menfaat karşılığı peşkeş çekenler olduğu gibi, kendi oğlunu peşkeş çekenler de vardı ki, ‘Ol oğlanığ kötletti/ O, çocuğu düzdürdü.’ (DLT II: 348) şeklinde ifadelendirilmiştir. Cünüp, aybaşı, loğusa olan kimselerin bakmasından dolayı bir şeyin bozulacağına ve işlerin ters gideceğine inanılırdı ki buna ‘alılmak’ (DLT I: 191) denir. ‘Tüş/ düş- rüya’ (DLT III: 18, 125, 266), ‘tüşemek’ ise, düş görmek, ihtilâm olmak, düşü azmak (DLT III: 266) anlamındadır. Bu bakımdan, bu bahiste geçen haller düş âleminde yani rüyada tahakkuk etmiş de olabilir.

Sonuç

DLT’de geçen aşk ve cinsellikle ilgili bazı deyimler değişmeden veya çok az bir değişme ile günümüze ulaşmıştır. Kâşgarlı şuurulu bir Türkçü ve mütedeyyin bir Müslüman olmakla beraber, eserinde olay, kelime veya terimleri açıklarken herhangi bir örtmece veya örtülü ifade kullanmamıştır. Eserde, ‘sperm’ anlamına gelen ‘yalgukk(ı)ya’ ile ‘cenin’ anlamında bir sözün bulunmaması makûl karşılanabilir. ‘Gebe’ sözcüğü veya bu manalara gelecek sözcükler ise sehven atlanmış olmalıdır. DLT’de adamın karısını boşaması ve karı-kocanın anlaşarak boşanmaları yanında, kadının da boşama hakkının bulunduğu dair yeterli bulgular vardır. Bazı kadınların çok sayıda hizmetçisinin bulunduğu, hadım ağası edindiği, bazı kadınların aşırı derecede makyaj yaptıkları görülüyor. Eserde, Türklerin kadim

³ ‘Bu mundağ kişiler bolur idi kız. Bu kız kızlık kıldı kız atı kız-Bu kişiler nadir olur; nadirliği yüzünden ki, nadire kız adı verilmiştir.’ (KB: 564). “Kız ermez bu yalnguk kişilik kız ol, az etmez bu yalnguk könili az ol-insan nadir değil, insanlık nadirdir; insan az değil, doğruluk azdır.” (KB: 866). “Kız ermez kişi kör kişilik kız ol, köni çın kişilerni öğdi ukuş-insan nadir değil, insanlık nadirdir.” (KB: 869). ‘İdi kız erür bu tiriglik küni. Yava işke işletse bolmaz muni-Bu hayatın her günü çok kıymetlidir, bunu boş yere harcamak doğru olmaz.’ (KB: 3544).

⁴ ‘Küçemek’ sözünün ‘tecavüz etmek’ anlamını içermesi gerekir. ‘Küçemek’ zorlamak anlamında olduğuna göre, bu karşılıklı rızaya dayalı bir eylem değildir. Küçeyene ise, ‘zalim/ zorba’ anlamında ‘küçek’ (KB: 3108), ‘küçkey’ (KB: 814) ve ‘küçemçi’ (DLT III: 121) denilmiştir. ‘Bu ma üç kutu muni adra tut. Küçeme küçese bolur ilke yut’ (KB: 5560). ‘Borlugin el küçenip Inalğuçka katdı.’ (EDPT: 698). Irza geçme suçunun tarihi gelişimi hk. bkz. (Dülger 2000: 81-104).

geleneklerinden olan, 'kaçırarak evlenme', 'zıfaf' ve 'levirat' hakkında herhangi bir bahis olmadığı gibi, normal dışı cinsel ilişkilerden olan 'sexuality in family' ve 'Sexual hospitalite' hakkında da bir bahis yoktur. Ancak, karısını veya cariyesini başkalarına peşkeş çeken 'pezevenk/ deyyus' ile 'livata' yapanlardan ve oğlunu düzdürenlerden bahisler vardır. Bununla beraber eserde, seks işçiliği veya seks ticaretine dair açık herhangi bir bahis bulunmamaktadır. Kadınların sünnet edilmesi anlamı verilen 'beçel' ile, cinsiyeti belirtilmemekle beraber 'kendisini düzdüren' anlamı verilen 'çanaç' sözünün mahiyeti tam olarak açık değildir. Kuşkusuz her kavram, içinde yaşanan maddi temel ile tarihsel şartların ve imkânların sonucu olarak ortaya çıkar. Kâşgarlı, 'Olmayan şeyin dilde adı mı olur.' (DLT III: 153, 176) diyor. Müellifimizin, erkeği ve dişisi olan 'sıgun otu' ile (DLT I: 409), hem erkekliği hem dişiliği olan 'arsalık' (DLT I: 159) (EDPT: 238) adlı bir hayvandan, 'oynaş, oynak işler, ekek işler, ersek işler, sürtük işler, yaldruk işler' gibi kadın tiplerinden bahsedilmekle beraber, 'kadın düşkününü, eşcinsel vb.' erkek tiplerden bahsetmemiş olması hemcinslerini koruması ile ilgili olabilir. DLT'de geçen, aşk, sevgi ve cinsellikle ilgili beyitler fevkalâde samimidir. Aslında bireyin içinde yaşadığı toplumun kültürü; kadın ve erkeğin nasıl davranacağını, nasıl düşüneceğini ve nasıl hareket etmesi gerektiğini ortaya koyan, yani kadın ve erkeği sosyal olarak yapılandıran özellikleri belirlemiştir. Bununla beraber, 'tadu' sözü insanın tab'ı ve tabiatı (DLT III: 220) hakkında söylenen bir sözdür. 'Beş ernğek tüz ermes/ Beş parmak düz olmaz, nasıl ki insanlar da bir değildir.' (DLT I: 121). Bu bakımdan toplumda dürüst, gayet ahlâklı insanlar olduğu gibi, uygunsuz, toplumsal değerlerle bağdaşmayan davranışlar sergileyen insanlar da olmuştur. Türklerin namus ve ahlâk anlayışları hakkındaki müspet veya menfi haberler, haber vericinin ve haberi verilenin nerede bulunduğu ile ilgili olmalıdır. Buna göre, müspet haberler ataerkil ailenin en olgun safhasında bulunan hakan ve yabguların karargâhları çevresindeki boylara aittir. Bu çevrede bulunan boylar, asâetli boylar olup, memleketin bel kemiği sayılmıştır ki, bunlar; 'döl alma' çok kişinin 'müşterek bir karısı olması' veya 'zinâyı makul bulma' ve 'kurdaşlık hakkı' gibi âdetleri çok eski devirlerde, tarihin karanlık dehlizlerinde bırakmışlardır. Fakat, ormanlık ve dağlık bölgelerde ilkel yaşama şartlarını henüz değiştirememiş bazı oymaklar son zamanlara kadar çok eski geleneklerinin izlerini korumuşlardır. Yani büyük devlet kurmuş Türkler ile, dağlar ve vadilerin içlerinde kalmış, gelişmemiş Türk topluluklarının folkloru arasında bir ayırım yapmak gereklidir. Türk toplumunun ve kadınlığının temizlik ve iffeti hakkında tarihi kaynakların verdiği haberlerle son yüzyıllarda toplanan etnografik malzemeler arasındaki çelişki de ancak bu şekilde izah edilebilir.

KISALTMALAR

CC:	Codex Cumanicus (Tavkul Ufuk).
Çev:	Çeviren.
ÇL:	Çağatay Lugati (Şeyh Süleyman Efendi).
DKH:	Dede Korkut Kitabı I (Dede Korkut Hikâyeleri).
DLT:	Divanü Lugati't Türk (Kâşgarlı Mahmud).
EDPT:	An Etymological Dictionary of Pre- Thirteenth- Century Turkish.
EUTS:	Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü (Caferoğlu Ahmet).
Haz:	Hazırlayan.
KB:	Kutadgu Bilig (Yusuf Has Hacib).
s:	Sayfa/ Sayfalar.

TS: Tarama Sözlüğü.

KAYNAKÇA

- ABİK A. Deniz, “İki Kelime: Sölpük ve Pörsük”, **Türkoloji Araştırmaları 1997 (Fuat Özdemir Anısına)**, s. 11-40, Adana 1997.
- AKGÜNDÜZ Ahmet, **Osmanlı’da Harem**, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayını, İstanbul 1995.
- ATAY Ayten, “Türkçede *Ya- (Parlamak) Kökü ve Türevleri”, **Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten II**, s. 7-28, 2006.
- AYDIN Erhan, “Wilhelm Thomsen Sözlüğü”, **İlmî Araştırmalar Dergisi**, Sayı 17, s. 69-82, Güz 2004.
- AYDIN Erhan, “Eski Türk Yazıtlarındaki Çıntan Igaç ‘Sandal Ağacı’ Üzerine”, **Bilig/ Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı: 56, s. 25-32, 2011.
- BAŞDAŞ Cahit, “Türkçe Organ Adlarında Kelime Sonu -k Ünsüzü ve Çokluk”, **İlmî Araştırmalar Dergisi**, Sayı: 21, s. 45-57, Güz 2006.
- BAŞTÜRK Şükrü-ULUOCAK, Mustafa, “Lügat-i Fârisî ve Arabî’de XVIII. Yüzyıl Türkçesinin Sözvarlığı Üzerine”, **Turkish Studies**, Cilt 4/4, s. 119-134, Yaz 2009.
- BİLGE Kilisli Rifat, “Divanü Lûgati’t Türk ve Emirî Efendi”, **Türk Dili Dergisi**, Sayı: 430, s. 182-189, 1987.
- CEYLAN Emine, “Çuvaşçada ‘çara’ Sözcüğü ve Dağılık *y- > ç- Değişimi”, **Türk Dilleri Araştırmaları**, Seri: III, s. 69-72, 1993.
- CLAUSON Sır Gerard, **An Etymological Dictionary of Prethirteenth Century Turkish**, Oxford University Press, Oxford 1972.
- CLAUSON Sır Gerard, “Türkçede Sekizinci Yüzyıldan Önce Kullanılan Ekler”, (Çev. Uluhan Özalan), **Dil Araştırmaları Dergisi**, Cilt 1, Sayı: 1, 185-196, Güz 2007.
- COŞAR A. Mevhibe-GÜNEŞ Bahadır, “Açıklamalı Bir Kaynakça Denemesi-I: Divânü Lugâti’t-Türk ve Kâşgarlı Mahmud Üzerine Yazılan Makaleler”, **İstanbul Üniversitesi Türkiyat Mecmuası**, Cilt 21, s. 167-231, Bahar 2011.
- COŞAR A. Mevhibe-GÜNEŞ Bahadır, “Açıklamalı Bir Kaynakça Denemesi-II: Divânü Lugâti’t-Türk ve Kâşgarlı Mahmud Üzerine Hazırlanan Bildiriler”, **İstanbul Üniversitesi Türkiyat Mecmuası**, Cilt. 21, s. 19-85, Güz 2011.
- ÇAĞATAY Saadet, “Türkçede ‘Kadın’ İçin Kullanılan Sözler”, **Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 19978-1979/I**, s. 13-49, Ankara 1979.
- ÇETİN Engin, “Eski Türkçedeki İnsan Yapımı Nesne Adlarında Ödünçlemeler Üzerine”, **Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt 13, Sayı: 1, s. 193-210, 2004.

- ÇETİN Engin, “Türkçede Gebelere Ad Verme Yolları”, **Turkish Studies**, Cilt 3, Sayı: 3, s. 189-211, 2008.
- DİLAÇAR Agop, “Kaşgarlı Mahmut’un Kişiliği”, **Türk Dili Dergisi, (Divanü Lûgati’t Türk Özel Sayısı)**, s. 20-23, 1972.
- DOĞAN Enfel, “Türkiye Türkçesinde Cinsiyet Kategorisinin İzleri”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt 4, Sayı: 17, İlkbahar 2011.
- DUMAN Musa, “Oğlan’ kelimesi ve ‘Gençlik’ Kavramları Üzerine, **İstanbul Üniversitesi Türkiyat Mecmuası**, Cilt 20, s. 113-130, 1997.
- DÜLGER İbrahim, “Irza Geçme Suçunun Tarihi Gelişimi”, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı: 6, s. 81-104, 2000.
- ELMALI Murat, “Eski Uygurca Yalgukk(ı)ya Kelimesine Etimolojik Bir Yaklaşım”, **Turkish Studies**, Cilt 7/2, s. 443-460, İlkbahar 2012.
- ERGİN Muharrem, **Gök Türk Abideleri**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2005.
- EROL Hülya Arslan, “Tabu (Taboo) ve Kelimelerin Anlam alanlarına Etkisi”, **Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten II**, s. 35-56, 2002.
- ERSOY Habibe Yazıcı, “Başkurt Türkçesinde ‘Kadın’ ile İlgili Söz Varlığı, **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 31, s. 55-82, Bahar 2012.
- ESİN Emel, **Türk Kültür Tarihi (İç Asya’daki Erken Safhalar)**, TTK Yayınları, Ankara 1985.
- GABAİN A. Von, **Eski Türkçenin Grameri**, (Çev. Mehmet Akalın), TDK Yayınları, Ankara 2007.
- GÖMEÇ Saadettin, “Kagan ve Katun”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi**, Cilt 18, Sayı: 29, s. 81-90, 1996.
- İBN FAZLAN, **İbn Fazlan Seyahatnâmesi**, (Haz. Ramazan Şeşen), Bedir Yayınları, İstanbul 1995.
- KAŞGÂRLI MAHMUT, **Divanü Lugati’t Türk**, (Çev. Besim Atalay), Cilt I-IV, TDK Yayınları, Ankara 2006.
- KIVÂMETTİN, “Nehc-ül-Feradis’ten Derlenen Türkçe Sözcükler”, **İstanbul Üniversitesi Türkiyat Mecmuası**, Cilt 4, s. 169-250, 1934.
- ÖNER Mustafa, “Yarlık Sözü Hakkında”, **Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten**, Cilt II, s. 117-122, 2004.
- ÖNER Mustafa, “Orhun Yazıtlarında ‘içik-’ Üzerine”, **Dil Araştırmaları**, Sayı: 6, 23-27, Bahar 2010.
- ÖZYETGİN A. Melek, “Eski Türklerde Ödeme Araçları: Kâğıt Para Çav’ın Kullanımı”, **Ankara Üniversitesi Modern Türklük Araştırmaları Dergisi**, Cilt 1, Sayı: 1, s. 95-105, Kasım 2004.
- ÖZYETGİN A. Melek, “On the Use of the Title ‘Beg’ among the Turks”, **International Journal of Central Asian Studies**, Cilt 11, s. 156-170, 2006.

- PRİTSAK Omeljan, “Mahmud Kâşgarî Kimdir?” (Çev. Hasan Eren), **İstanbul Üniversitesi Türkiyat Mecmuası**, Cilt 10, s. 243-246, 1953.
- RASONYÍ Laszlo, **Tarihte Türklük**, TKAE Yayınları, Ankara 1996.
- SERTKAYA Osman Fikri, “Divânü Lügati’t-Türk’te Geçen Her Kelime Türkçe Kökenli midir? veya Kâşgarlı Mahmut’un Divânü Lügati’t-Türk’ünde Yabancı Dillerden Kelimeler”, **Dil Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 5, s. 9-38, Güz 2009.
- ŞAHİN G. Selcan Sağlık, “Tür Dilinde yön Gösteren Karşıtlıklar: Aşağı: Yukarı Sözcükleri”, **Ankara Üniversitesi Modern Türklük Araştırmaları Dergisi**, Cilt 6, Sayı: 3, s. 18-32, Eylül 2009.
- ŞEYH SÜLEYMAN EFENDİ, **Çagataj-Osmanisches Wörterbuch**, (Haz. İ. Kunos), Budapeşte 1902.
- TARAMA SÖZLÜĞÜ**, Cilt VI, TDK Yayını, Ankara 1996.
- TAVKUL Ufuk, “Codex Cumanicus ve Karaçay-Malkar Türkçesi”, **Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi**, Sayı: 15, s. 45-81, Bahar 2003.
- TEKİN Talât, **Orhun Yazıtları**, TDK Yayınları, Ankara 2010.
- TEVFİKOĞLU Muhtar, **Ali Emiri Efendi**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1989.
- USER Hatice Şirin “Türkçede ‘Para’ ve ‘Para birimi’”, **Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 2004/1**, s. 129-151, Ankara 2005.
- ÜŞENMEZ Emek, “Karahanlı Eserlerindeki Söz Varlığı Hakkında”, **Sakarya Üniversitesi Akademik İncelemeler Dergisi**, Cilt 3, Sayı: 1, s. 247-253, 2008.
- YUDAHİN K.K., **Kırgız Sözlüğü**, (Çev. A. Taymas), Cilt I, TDK Yayınları, Ankara 1998.
- YUSUF HAS HACİB, **Kutadgu Bilig**, (Haz. Reşid Rahmeti Arat), Kabalcı Yayınları, İstanbul 2006.